

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
KUTATÁSI JELENTÉSEI

56.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:
Csernák Józsefné

ISSN 0236-736-X

Készült a
Központi Statisztikai Hivatal
Népszámlálási főosztálya
közreműködésével

Írta:
Szűcs Zoltán

Lektorálta:
Cseh-Szombathy László

AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATBAN ÉLŐ CSALÁDOK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Készült az OTKA 4574 kutatási program keretében

BUDAPEST
1996/1

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA; FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK	7
AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATBAN ÉLŐ CSALÁDOK TÁRSADALMI- DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI	10
Történeti áttekintés	10
Az együtt élők életkora	13
A családi állapot szerepe az élettársi kapcsolatokban	22
Iskolázottság az élettársi kapcsolatban élőknel	26
Foglalkozási összetétel	33
Gyermekszám az élettársi kapcsolaton alapuló családokban	34
A családban élő gyermekek korösszetétele	44
Átlagos gyermekszám a családokban	45
A párok közötti korkülönbség és az átlagos gyermekszám	48
Iskolai végzettség és gyermekszám	50
Irodalom	53
TÁBLÁZATOK	55
1. Az együtt élő párok családtípus és a partnerek korcsoportja szerint, 1990, 1994	57
2. Az együtt élő párok családtípus, a férfi és a nő életkora közötti eltérés nagysága, valamint a férfi korcsoportja szerint, 1990, 1994	58
3. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint	
3.1 Házaspár, 1990	59
3.2 Élettársi kapcsolat, 1990	60
3.3 Házaspár, 1994	61
3.4 Élettársi kapcsolat, 1994	62
4. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 1994	
4.1 Házaspár	63
4.2 Élettársi kapcsolat	64
5. Az aktív keresőkből álló párok a férfi és a nő tevékenységének jellege szerint; a fizikai foglalkozásúak a mezőgazdasági-nem mezőgazdasági arány, a szellemi foglalkozásúak a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 1990, 1994	65
6. Az együtt élő párok családtípus és a családban élő gyermekek száma szerint, 1990, 1994	66

AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA; FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- A válások számában és a népesség halandóságában bekövetkezett gyors növekedés maga után vonta a gyermekét egyedül nevelő apák és anyák számának és arányának az emelkedését, aminek következtében jelentősen megemelkedett az újránházasodások száma. Az 1970-es évektől az újránházasodások aránya csökkenni kezdett, az első házasságkötési kor kitolódott, illetve a házasságkötések teljes elmaradása is egyre gyakoribbá vált. Ezzel egyidejűleg a párkapcsolatok hazánkban eddig kevésbé elterjedt formája kezdett kialakulni, növekedésnek indult az élettársi kapcsolaton alapuló együttélések száma és aránya.
- Magyarországon az élettársi kapcsolatok száma 1970-ben 62 ezer volt, ami az összes család 2,1, a házaspáros típusú családoknak pedig 2,4%-át tette ki. Számuk a következő 15 év alatt 92 ezerre, 1990-re pedig 125 ezerre módosult, s 1995 őszére megközelítette a 143 ezret. Ez utóbbi az összes család 4,9, a házaspáros családoknak pedig az 5,8%-át adta. Ezen belül számuk az utolsó 10 év alatt mintegy 2,3-szeresére nőtt. Jelenleg az élettársi kapcsolatok 24,7%-a koncentrálódott a fővárosra, miközben az összes házaspáros típusú családnak csak 17,0%-a élt Budapesten.
- Azokban az európai országokban, ahol az élettársi kapcsolatoknak már hagyománya van — elsősorban Észak- és Nyugat-Európában —, az együttéléseknek ez a formája nagyrészt a fiataloknál terjedt el. Magyarországon a megegyezésen alapuló együttélések ezzel szemben inkább az idősebb generáció tagjai körében alakult ki, ami mögött sokszor a korábbi és az esetenként még jelenleg is meglévő jogszabályi előírások jobbra anyagi természetű kényszerítői állnak. Mindemellett hazánkban is felgyorsult a konszenzuális együttélést választó fiatal párok számának és arányának a növekedése.
- Az adatok szerint a megegyezésen alapuló együttéléseknél az életkor szerinti eltérés kevésbé visszatartó erő, mint a házastársaknál, bár 1990 óta az élettársak korösszetételének alakulása is egyre inkább közelíti a házastársakét, annak ellenére, hogy a viszonylag nagy korkülönbségű élettársak aránya még mindig jelentősen meghaladja a házasságban élőkét. Különösen igaz ez azoknál a pároknál, ahol a nő az idősebb, itt ugyanis a házasságban élők arányszámai a nagy korkülönbségű pároknál csupán mintegy ötöde a megegyezésen alapuló együttélést választókéhoz képest.
- A kilencvenes évek elején az élettársi kapcsolatban élő párok több mint felének a családi állapota megegyezett, az évtized közepére arányuk valamelyest tovább emelkedett. Ez idő alatt azoknak a pároknak a hányada, ahol egyik fél sem kötött még soha házasságot, mintegy 10 százalékponttal emelkedett, s részesedésük meghaladta az összes élettársi kapcsolat egynegyedét, ami szintén az ilyen együttélések fiatalodására vezethető vissza.
- Magyarországon az élettársi kapcsolatban élők iskolai végzettsége eltér az Észak- és Nyugat-Európában kialakult végzettségi szinttől. Ezekben az országokban a magasabb iskolázottságúak között lényegesen nagyobb az élettársi kapcsolat létesítésének a valószínűsége, mint a kevésbé iskolázottaknál. Magyarországon ezzel szemben az élettársi kapcsolat elsősorban a kevésbé iskolázott rétegek körében terjed. Tény ugyanakkor, hogy az élettársak iskolázottsági szintje jobban emelkedik, mint a házasságban élőké, s ez a két családforma között még meglévő jelentős képzettségi szinteltérés csökkenését

eredményezi. Ugyancsak csökkenti a képzettségbeli különbséget az élettársak korstruktúrájának a fiatalodás irányába való elmozdulása is.

Az utóbbi években a konszenzuális együttélésekben is egyre inkább meghatározóvá válik az iskolai végzettség szintjének az egyezése, s ez is azt mutatja, hogy az élettársi kapcsolatok — a párok képzettségi szintjét tekintve is — mind jobban házasságszerűvé válnak.

- 1990 után mind a házaspárok, mind az élettársak körében jelentős változások következtek be aszerint, hogy fizikai vagy szellemi foglalkozásúak alkották-e a párokat. A nagyobb mértékű változás az élettársaknál alakult ki, úgy, hogy struktúrájuk e vonatkozásban is egyre inkább a házaspárokhoz közelít. Kivételt képez azoknak az élettársaknak a csoportja, ahol mindketten szellemi dolgozók, körükben a házaspároktól való eltérés mértéke nem változott. A legnagyobb mértékű módosulás a fizikai foglalkozású férfiak magukban foglaló élettársi kapcsolatokban következett be: mintegy 15 százalékponttal csökkent a csak fizikaiakból álló párok hányada, miközben a fizikai foglalkozású férfi, szellemi foglalkozású nő élettársak aránya közel tíz százalékponttal emelkedett.
- Az élettársi kapcsolatok mintegy felében nem él gyermek, a 15 évesnél fiatalabb gyermek nélkül élő ugyanilyen párok hányada pedig közel kétharmad, azaz még jelenleg is domináns a gyermek nélkül élő párok részesedése az élettársi kapcsolatokban, annak ellenére, hogy a korstruktúrájuk a fiatalodás irányába tolódott el. Az egy gyermeket nevelő párok arányszámaiban az élettársi kapcsolatok és a házastársak között lényegében nincs eltérés, a két vagy több gyermekkel élőkénél viszont az élettársak arányszámai — a gyermekek számának növekedésével párhuzamosan — rendre magasabbak, mint a házaspároké, amiben minden bizonnyal szerepet játszik a két családtípust alkotó férfiak és nők eltérő társadalmi rétegződése is.

Az élettársi kapcsolatokban mindenféle megközelítés — összes, 15 évesnél fiatalabb, eltartott gyermekek száma — mellett is a gyermekszám alatta marad a házasságban élők gyermekszámának. Ennek alapvető oka a párok korstruktúrája közötti eltérés. A házaspárok esetében a kormegoszlás viszonylag egyenletesnek mondható, míg az élettársi kapcsolatok magas aránya esik fiatal, illetve idős korra. Míg a házasság egyik fő célja a gyermek vállalása, addig az élettársi kapcsolatokban azok kevésbé stabil jellege miatt a gyermekvállalás gyakorisága alacsonyabb. Az élettársi kapcsolatok esetében emellett a gyermekvállalás ellen hat a társadalomban ma még meglévő, bár kétségtelenül csökkenő ellenérzés, ellenállás is.

- A kilencvenes évek első felében mind a házaspároknál, mind az élettársaknál emelkedett a családban élő gyermekek száma. Mindezek ellenére a konszenzuális együttélésen alapuló családokban az átlagos gyermekszám még jelenleg sem éri el az egy gyermeket. Ha csak a gyermekes családokat vizsgáljuk, az átlagos gyermekszám-emelkedés mértéke alacsonyabb ugyan, ekkor viszont az élettársakkal élő gyermekek átlagos száma a magasabb, megközelíti a családonkénti 1,8-es átlagot.
- Az együtt élő párok életkora közötti eltérés növekedésével egyidejűleg a gyermekek átlagos száma fokozatosan csökken. A csökkenés mértéke erőteljesebb azoknál a pároknál, ahol a nő az idősebb. Az életkorbeli eltérés hatása az élettársaknál lényegesen kisebb, mint a házastársaknál.
- Az együtt élő párok iskolai végzettség szerinti összetétele és a velük élő gyermekek száma között szoros összefüggés figyelhető meg. Bármely homogén képzettségű házaspár-kapcsolatot vizsgáljuk, az átlagos gyermekszám a kilencvenes évek első felében

lényegében nem változott, az alacsony iskolázottságú élettársaknál ugyanezen időszak alatt viszont jelentős mértékű gyermekszám-növekedés mutatkozik, a magasabban kvalifikáltaknál pedig — a diplomás párokat kivéve — a száz családra jutó gyermekszám visszaesése figyelhető meg.

- Az alacsony iskolai végzettségű, élettársi kapcsolatban élő párok két fő csoportból kerülnek ki, részint az idősebb generációból, ahol a gyermekek már kiváltak a családból, részint pedig a fiatal, zömében iskolázatlan, képzetlen, a társadalom által kevésbé elfogadott, marginális életformát folytató párokból, ahol viszont az átlagos gyermekszám jóval az átlagos feletti. Magyarországon az élettársi kapcsolatok jelentős részben ez utóbbi életformát követőknél terjedt el, körükben számottevő arányt képviselnek a cigány nemzetiségű párok.

AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATBAN ÉLŐ CSALÁDOK TÁRSADALMI- DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Történeti áttekintés

A családok létrejöttének formáját tekintve Magyarország egészen a II. világháború utáni időkig a konzervatív, hagyománytisztelő országok közé tartozott. Ez azt jelenti, hogy a férfi és a nő együttélése szinte kizárólag törvényes házasságkötésen alapult, amelyet évszázadokon keresztül az egyházi anyakönyvezés szentesített, majd ezt váltotta fel 1895-ben az állami anyakönyvezés. Ettől kezdve a házasság érvényességének a feltétele az ún. „polgári” esküvő lett. A házasságkötés formája lényegében a későbbiekben sem változott, a II. világháborút követő társadalmi változások csupán az elnevezést módosították.

A válások gyakoriságának emelkedése, valamint a halandóság — ezen belül is elsősorban a középkorú férfiak halandóságának — kedvezőtlen alakulása következtében megnövekedett a gyermekét (gyermeküket) egyedül nevelő anyák, apák száma és aránya. Különösen a válások száma növekedett meg az elmúlt évtizedekben, és ez maga után vonta az újrَاهázasodás szerepének az emelkedését a családi viszonyok alakulásában. Az újrَاهázasodás az 1960-as évek elejére a magyar házassági viszonyok jelentős tényezőjévé vált (Csernák, 1992). Az 1970-es évektől kezdve azonban az újrَاهázasodások aránya csökkenni kezdett, az özvegyek körében elenyészővé vált, az elváltaknál pedig (főként a férfiak újrَاهázasodási arányszáma-
inak jelentős csökkenése miatt) nagyarányú visszaesés mutatkozott. Emellett a jelenségek mellett az 1980-as évek második felétől az első házasságkötések magasabb életkorra való kitolódása, illetve a házasságkötések teljes elmaradásának egyre növekvő aránya is megfigyelhető volt.

Ezzel egyidejűleg a párkapcsolatoknak hazánkban eddig kevésbé elterjedt formája kezdett kialakulni, nevezetesen az élettársi kapcsolaton alapuló együttélések. Az élettársi kapcsolat a férfi és a nő házasságszerű, de anyakönyvvezető előtt nem megerősített együttélése. Az élettársi kapcsolatok vizsgálatokor a magyar gyakorlat az együttélést általában alapvető feltételnek tekinti. E gyakorlatot követte az 1970. és az 1990. évi népszámlálás és az 1984. évi, illetve az 1996. évi mikrocenzus is. Az 1990. évi népszámlálásnál és az 1996. évi mikrocenzusnál alkalmazott fogalom szerint: „Élettársak a törvényes házasságkötés nélkül együtt élő férfi és nő, függetlenül a családi állapotuktól”¹. 1990-ben az élettársi kapcsolatok egy másik formája is összeírásra került, nevezetesen azt tudakolták a nőktől, hogy ha élettársi kapcsolatban él, együtt él-e partnerével². Ez utóbbi élettársi forma számbavétele a népszámlálás 20 százalékos reprezentatív mintáján történt, amelynek feldolgozására sajnálatos módon ez ideig nem került sor.

Nyugat- és Észak-Európában az élettársi kapcsolatok vizsgálatának több évtizedes hagyományai vannak, Magyarországon viszont — összefüggésben a családtípus elterjedésével — csak az utóbbi egy-két évtizedben nyilvánult meg jelentősebb érdeklődés a téma iránt a társadalomkutatók, szociológusok, demográfusok és jogászok részéről. Ezen időszakon belül is főleg az utóbbi években jelentek meg a témát feldolgozó, részletesen elemző cikkek, tanulmányok. Nem jelenti ez azt, hogy egyes kutatók már korábban ne érintették volna a

¹1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH. Bp. 1993. 293. o.; A népesség és a lakások száma és összetétele, 1995. KSH. Bp. 1995. 109. o.

²Élettársával együtt élő a személy, ha az adatfelvételkor mindketten ugyanabban a lakásban, közös háztartásban éltek. Az élettársi kapcsolat másik formája, ha az összeírt élettársi kapcsolatban élőnek vallotta magát, de élettársával nem él közös lakásban (háztartásban).

témát, ne hívták volna fel a figyelmet a jelenség egyre gyakoribbá válására és növekvő jelentőségére a családstatisztikai vizsgálatokban (Salamon, 1964).

Az élettársi kapcsolatok feltérképezésére első ízben az 1970. évi népszámlálás adott lehetőséget, az adatok feldolgozása és publikálása azonban csak jelentős késéssel és igen szűk körben történt meg. Az 1980-ban végrehajtott népszámlálás az élettársi kapcsolatokat nem különböztette meg a házasságkötéssel együtt élő házastársaktól, így az ilyen együttélési forma terjedésére ekkor nem állt rendelkezésre megfelelő adat. Az élettársi kapcsolatok részletes vizsgálatára az 1984 őszi végrehajtott, a népesség 2 százalékára kiterjedő mikrocenzus, az 1990. évi teljes körű népszámlálás adatállománya, valamint az 1994. szeptemberi, mintegy 70 ezer fős, reprezentatív mintán végrehajtott próbaszámlálás ad lehetőséget³.

A megegyezésen alapuló párkapcsolatok népszámlálási típusú adatfelvételekkel való számbavétele a megkérdezettek bevallása alapján történik, amelynek megbízhatóságát befolyásolhatják az érintettek vélt vagy valós érdekei. Ezért az így számba vett házasságkötés nélküli párkapcsolatok száma vélhetően valamelyest alatta marad a tényleges adatoknak.

Magyarországon az 1970. évi népszámlálás alkalmával az összefrkt (bevallott) élettársi kapcsolatok száma 62 ezer volt, ami az összes család 2,1, a házaspáros típusú⁴ családoknak pedig 2,4%-át tette ki. Az ezt követő 15 év alatt számuk 92 ezerre, hányaduk pedig 3,0, illetve 3,4%-ra módosult. 1990-ig a konszenzuális együttélést választó párok száma 125 ezerre, részesedésük az összes család között 4,3%-ra, a házaspáros típusú családok között pedig 5,1%-ra emelkedett. A következő közel öt évben számuk 143 ezerre nőtt, ami az összes család 4,9, a házaspáros típusúaknak pedig 5,8%-át adta. E családtípus magyarországi terjedését jelzi, hogy az összességében mintegy negyedszázados periódus utolsó 10 évében az élettársi kapcsolatok száma mintegy 2,3-szeresére nőtt. Ezen belül a nyolcvanas évek második felében számuk különösen erőteljes ütemben nőtt, ebben a periódusban a növekmény mértéke meghaladta az előző másfél évtized gyarapodását. A kilencvenes évek első felében a konszenzuális együttélések számának emelkedése némileg visszaesett. Míg 1984 és 1990 között az élettársi kapcsolatok száma 36%-kal nőtt, az ezt követő közel azonos időtartam alatt a növekedés üteme 14%-ra esett vissza. Különösen figyelemre méltó az élettársi kapcsolatok számának a nyolcvanas évek második felében bekövetkezett emelkedése, mivel e számbeli és aránynövekedés annak ellenére valósult meg, hogy ugyanekkor a házaspáros típusú családok száma mintegy 250 ezerrel csökkent. Az utóbbi fél évtizedben e családtípus térnyerésének az üteme csökkent ugyan, mégis egyértelmű ezen együttélési forma szerepének és súlyának mind erőteljesebb érvényre jutása.

1990-ben az élettársi kapcsolatok 24,7%-a a fővárosra koncentrálódott, miközben az összes házaspáros típusú családnak csak 17,0%-a élt Budapesten. Az ellenpólust a községek jelentik: itt élt az élettársi kapcsolatot létesített párok 34,2%-a, illetve a házaspáros típusú családok 40,4%-a. A vidéki városokban a két családtípus részesedése nem mutatott jelentős eltérést, az élettársi kapcsolaton alapuló párok 41,1%-a, házastársak 42,6%-a volt e településtípus lakója. Természetesen hasonló tendenciák mutathatók ki akkor is, ha az élettársi kapcsolatok településtípusonkénti elterjedését a szerint vizsgáljuk, hogy az összes, illetve a házaspáros típusú családok között milyen arányt képviselnek. Budapesten az összes háztartáson belül a konszenzuális együttélések hányada 5,8% volt, a vidéki városokban az országos átlaggal szinte teljesen megegyezett (4,2%), míg a községekben elmaradt attól (3,8%). Hasonlóan: a házaspáros típusú családokon belül is a fővárosban volt a legmagasabb az

³ Az 1984. évi mikrocenzus adatainak kivételése a népesség egészére a rekordok (személyek, családok, háztartások) 50-nel való szorzásával, az 1994. évi próbaszámlálás adatainak teljeskörűsítése statisztikai-matematikai módszerekkel kialakított egyedi szorzószámok alkalmazásával történt. Utóbbi esetben az egy lakásban lakó személyek — így az azonos családhoz tartozók is — azonos szorzószámot kaptak.

⁴ A házaspáros típusú családok közé tartoznak a házasságkötéssel létrejött párkapcsolatok és a megegyezésen alapuló együttélések.

élettársak aránya, a vidéki városokban csekély, a községekben valamelyest nagyobb, de nem igazán jelentős mértékben alatta maradt az országos átlagnak.

Az utóbbi években némi átrendeződés figyelhető meg az élettársi kapcsolatok településtípusonkénti eloszlásában. Miközben a házaspáros típusú családok közül az 1990. évihez képest csekély mértékben emelkedett a fővárosban, ennél nagyobb arányban a vidéki városokban élők hányada és ennek megfelelően csökkent a falvakban élőké, addig az élettársi kapcsolatok településtípusonkénti megoszlásában ettől éppen ellentétes tendencia érvényesült. A konszenzuális együttélést választó párok között nem változott a fővárosi és csekély mértékben esett a városi párok aránya, valamelyest nőtt viszont a községekben élőké.

1990 óta mind az összes, mind a házaspáros családokon belül emelkedett a megegyezésen alapuló együttélések hányada. Különösen jelentős aránynövekedés alakult ki a községekben élő pároknál, ahol például az élettársi kapcsolatok részesedése a házaspáros típusú családok között 4,3%-ról 5,3%-ra, az összes családon belül pedig az 1990. évi 3,8%-ról 1994 szeptemberére 4,6%-ra nőtt. Ezek a változások önmagukban is jelentősek, a törvényesen nem legalizált párkapcsolatoknak a falusi környezetben is megmutatkozó terjedését, a lakosság — különösen a vidéki, kistelepülési népesség — körében az élettársi kapcsolatokkal szemben ma még meglévő ellenérzésének a visszaszorulását jelzi.

Az élettársi kapcsolatoknak a falusi környezetben így kimutatható terjedése akkor értékelhető helyesen, ha figyelembe vesszük, hogy a vizsgált időszak alatt a községi népesség száma csökkent⁵.

1. A házaspáros típusú családok számának alakulása, 1970—1994

Év		Összes	Házaspáros típusú	Ebből: élettársi kapcsolat	Élettársi kapcsolatok a(z)	
		családok			összes	házaspáros típusú
		száma				
1970		2 890 962	2 597 511	61 896 ^a	2,1	2,4
1984		3 081 400	2 696 600	92 350 ^b	3,0	3,4
1990	Budapest	532 610	416 962	30 933	5,8	7,4
	vidéki városok	1 226 993	1 042 218	51 587	4,2	4,9
	községek	1 136 600	987 161	42 873	3,8	4,3
	Együtt	2 896 203	2 446 341	125 393	4,3	5,1
1994	Budapest	541 861	437 211	35 068	6,5	8,0
	vidéki városok	1 286 418	1 096 614	57 910	4,5	5,3
	községek	1 084 981	945 824	49 806	4,6	5,3
	Együtt	2 913 260	2 479 649	142 784	4,9	5,8

^aA 15 éves vagy idősebb, élettársi kapcsolatban élő nők száma alapján.

^bAz 1984. évi mikrocenzus különfeldolgozásával nyert eredmény. Az adatfelvétel kiadványai — tévesen — ennél alacsonyabb élettársi kapcsolat számot közölnek. Emiatt a családok összes száma is eltér a korábban közöltektől.

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 22., 166-170. o., A népesség és a lakások száma és összetétele, 1995. KSH, Bp. 1995. 88. o., valamint az 1970. évi népszámlálás, az 1984. évi mikrocenzus és az 1994. évi próbaszámlálás speciális adatfeldolgozásai alapján.

⁵A népesség természetes csökkenésén túl befolyásolták a községi népesség — és természetesen a családok — számát a települések jogállásában időközben bekövetkezett változások is. Az 1990. és az 1994. évi adatok összehasonlításakor a mindenkor közigazgatási beosztást vettük alapul, az adatokat nem számítottuk át a településeknek az 1994. évi próbaszámlálás idején érvényes közigazgatási státuszára, azaz azok a települések, amelyek a kilencvenes évek első felében kaptak városi rangot, az 1990. évi adatokban a községek, az 1994-es adatokban pedig a városok között szerepelnek.

A megegyezésen alapuló együttéléseknek a településtípusonkénti eloszlása hosszú ideig szorosan összefüggött azzal az évszázadok alatt kialakult és a lakosság jelentős hányadában még jelenleg is meglévő társadalmi beidegződéssel, miszerint a férfi és a nő házasságszerű együttélésének egyetlen elfogadható módja a törvényes házasságkötéssel legalizált partnerkapcsolat. Ennek az előítéletektől nem mentes társadalmi elvárásnak ereje az utóbbi időben gyengülőben van (Pongrácz—S. Molnár, 1992), hatása — különösen a kisebb, kevésbé fejlett településeken — egészen a közelmúltig jelentősen befolyásolta a partnerkapcsolatok kialakulását. Ennek a hatásnak volt a következménye, hogy az eltérő településtípusokban az élettársi kapcsolatok gyakorisága különböző módon alakult, a társadalmi szokásokat, elvárásokat, tradíciókat jobban ápoló, a változásokat nehezebben befogadó falvakban az együttéléseknek ez a formája az utóbbi időig lassabban terjedt, mint a modernebb, nyitottabb, a kevésbé kötött életformát könnyebben befogadó, a társadalmi elvárások hagyományos, túlnyomórészt szigorú, áthághatatlanak vélt erkölcsi normáit könnyebben feladó népességű, a települési hierarchiában magasabb szintet elfoglaló városokban. Mint láttuk, a kilencvenes években ez a jelenség gyengült, és az évtized közepére az élettársi kapcsolatoknak az összes és a házaspáros családokon belüli aránya a vidéki városokat és a községeket összehasonlítva kiegyenlítődött.

Az élettársi kapcsolatok vizsgálatának alapvetően két módja lehetséges. Egyrészt lehetőség van az élettársi kapcsolatban élő férfiak és nők különböző ismérvek, demográfiai, társadalmi-foglalkozási stb. jellemzőinek a vizsgálatára, másrészt lehetőség kínálkozik a családi viszonyok elemzésére oly módon, hogy az együtt élő párokat nem mint egyes személyeket vesszük figyelembe, hanem a családvizsgálatokkal azonos módon, strukturális jellemzőiket térképezzük fel. Az élettársi kapcsolatok vizsgálatánál a szakemberek szinte kizárólag az első módszert alkalmazzák, vagyis a személyek — többnyire a nők — oldaláról közelítik a problémát, nem, vagy csak éppen érintve e kapcsolatok családstatistikai jellemzőit, az élettársakat partnereiktől függetlenül, az ő jellemzőik figyelembevétele nélkül vizsgálják. E tanulmány keretei között megkísérlem az e párkapcsolatban élőket a szerint elemezni, hogy az együtt élők egyes ismérvei mennyiben felelnek meg egymásnak.

Az együtt élők életkora

Az együtt élő párok életkor szerinti összetételét két módszerrel is megpróbálom bemutatni. Elsőként a házaspáros családoknál már évtizedek óta alkalmazott módon, miszerint a férfi és a nő életkorát korcsoportonként összevetve egymással. Ez azt mutatja meg, hogy az adott korcsoportba tartozó férfi, illetve nő milyen korú partnerrel (házastárral, élettárral) él együtt. A párok életkor szerinti struktúrája elemzésének másik módját a partnerek egymáshoz viszonyított életkora alapján végzett vizsgálat adja. E módszer lényege, hogy megvizsgáljuk az együtt élő férfi és nő életkora közötti eltérés mértékét és irányát.

Az élettársi kapcsolatban, illetve törvényes házasságkötéssel együtt élő párok korcsoport szerinti vizsgálatakor nem csupán a megfelelő belső arányok összehasonlítását érdemes elvégezni, hanem bizonyos esetekben az előfordulások abszolút számát is érdemes megfigyelni.

Az 1990. évi népszámlálás⁶ 2607 olyan élettársi kapcsolatot regisztrált, ahol a férfi 19 éves vagy fiatalabb (a nő bármilyen korú lehet), ugyanakkor a közel hússzor olyan gyakori házastársi kapcsolatok közül is csak valamivel több, 2760 ilyen eset fordult elő. 1994 őszén az ilyen korösszetételű párok közül 2363 volt a konszenzuális együttéléssel és csak 489 a törvényes házasságkötéssel együtt élő. Az utóbbiak számának a nagy mértékű csökkenése magyarázható a házasodási kor kitolódásával, de feltehetően közrejátszik benne az is, hogy

⁶ Az 1994. szeptemberi adatfelvétel adatainak értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a teljes népességben is kis számban előforduló esetek az alkalmazott mintanagyságnál csak szórványosan fordulnak elő, az adatok értékelésekor ezt figyelembe kell venni.

magyarázható a házassági kor kitolódásával, de feltehetően közrejátszik benne az is, hogy a fiatalok körében is terjed az élettársi kapcsolat, amely esetükben sokszor a házasság "előszobája".

Azokban az esetekben, amikor mindkét fél 20 év alatti, az élettársi kapcsolatok száma 1990-ben és 1994-ben is meghaladta a házastársakét (előbb 1876, illetve 1733, utóbb 1255, illetve 240 volt a párkapcsolatok száma). E szempontból — 1990-ben — érdekesen alakult az élettársi kapcsolatok struktúrája településtípusonkénti bontásban is. Azoknak a kapcsolatoknak a száma, ahol a férfi még nem töltötte be 20. életévét, csak Budapesten haladta meg az ugyanilyen összetételű házaspárok számát (260, illetve 325 család), míg ott, ahol mindkét fél 20 év alatti, az élettársi közösségek száma minden településtípusban magasabb volt, mint a házastársaké.

Szintén figyelemre méltó volt ebből a szempontból a 25–29 éves vagy ennél magasabb korcsoportba tartozó nők párkapcsolatának az alakulása. Az élettársi kapcsolatban élőknél magasabb számban voltak találhatóak olyan párok, ahol a nő korcsoportja jelentősen, 10–15 vagy ennél is több évvel haladta meg a férfiét. A legnagyobb eltérés azoknál a pároknál mutatkozott, ahol a nő 35 éves vagy idősebb, a férfi pedig a 20–24 éves korcsoportba tartozott: 1990-ben az 516 ilyen élettársi együttéléssel szemben a törvényes házastársi kapcsolatok száma csak 326 volt. 1994-ben is azonos irányú tendencia figyelhető meg, a nem hagyományos korstruktúrajelenleg is inkább a megegyezésen alapuló együttélésekre jellemző.

A 19 éves vagy fiatalabb élettárs nők mintegy 70%-ának 1990-ben 25 évesnél fiatalabb volt a partnere, ugyanúgy, mint a házastársukkal együtt élő nőknél. Ez az arány a következő nem egészen öt év alatt 75% körülire nőtt. Az élettársak és a házastársak közötti különbség itt abban van, hogy míg a házastársaknál 1990-ben csak 8,7% volt azoknak a családoknak az aránya, ahol mindkét fél 20 év alatti, addig az élettársaknál ez az arány 26,5% volt. 1994 őszére az arányszámok mindkét családformában jelentősen csökkentek ugyan, egymáshoz viszonyított arányuk azonban mintegy hétszeresre nőtt (1,9, illetve 13,5%).

Mindez azt mutatja, hogy a házassági kor alsó határán lévő fiatalok, különösen ha mindketten a legfiatalabbak közé tartoznak, magas arányban választják a megegyezésen alapuló együttélést. Feltételezhető, hogy az ilyen együttélések egy része idővel felbomlik, míg más részük törvényes kereteket ölt, s csak kisebb részük marad tartós élettársi kapcsolat. Ezek a megállapítások azonban nem csupán a legfiatalabbakra vonatkoznak, hanem jórészt általában a fiatalok által létrehozott, nem legalizált együttéléseken alapuló partnerkapcsolatokra.

2. Az együtt élő párok a partnerek korcsoportja szerint, 1990, 1994

Százalék

Nő	Férfi	Összesen	éves							
			—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—49	50—59	60—x
1990										
<i>Házaspár</i>										
—19		100,0	8,7	61,4	24,4	4,1	0,8	0,4	0,2	0,1
20—24		100,0	0,6	33,9	48,7	14,0	2,2	0,5	0,1	0,0
25—29		100,0	0,0	2,9	37,2	46,2	11,6	1,8	0,2	0,0
30—34		100,0	0,0	0,3	4,2	40,1	44,5	10,3	0,5	0,1
35—39		100,0	0,0	0,1	0,7	6,6	40,4	49,9	2,0	0,3
40—49		100,0	0,0	0,0	0,1	0,7	3,5	60,1	33,3	2,3
50—59		100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	3,7	57,3	38,8
60—x		100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	4,1	95,7
Összesen		100,0	0,1	3,0	7,3	11,0	12,8	21,9	18,9	25,0
—19		0,9	62,8	17,6	2,9	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
20—24		6,4	30,9	72,2	42,6	8,1	1,1	0,2	0,0	0,0
25—29		9,1	2,3	8,7	46,0	38,0	8,2	0,8	0,1	10,0
30—34		12,1	0,6	1,1	6,9	44,2	42,4	5,7	0,3	0,0
35—39		13,2	0,6	0,3	1,2	8,0	42,0	30,2	1,4	0,1
40—49		21,8	1,9	0,1	0,3	1,3	6,0	59,9	38,4	2,0
50—59		18,5	0,9	0,0	0,0	0,1	0,2	3,1	55,9	28,7
60—x		18,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	3,9	69,1
Összesen		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
—19		0,9	0,1	0,5	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
20—24		6,4	0,0	2,2	3,1	0,9	0,1	0,0	0,0	0,0
25—29		9,1	0,0	0,3	3,4	4,2	1,0	0,2	0,0	0,0
30—34		12,1	0,0	0,0	0,5	4,9	5,4	1,2	0,1	0,0
35—39		13,2	0,0	0,0	0,1	0,9	5,4	6,6	0,3	0,0
40—49		21,8	0,0	0,0	0,0	0,1	0,8	13,1	7,3	0,5
50—59		18,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	10,6	7,2
60—x		18,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	17,3
Összesen		100,0	0,1	3,0	7,3	11,0	12,8	21,9	18,9	25,0
<i>Élettársi kapcsolat</i>										
—19		100,0	26,5	43,7	17,3	6,8	3,0	2,0	0,5	0,1
20—24		100,0	3,8	31,9	31,4	17,7	9,4	4,8	0,8	0,2
25—29		100,0	0,7	8,7	27,9	31,2	18,3	10,9	1,7	0,6
30—34		100,0	0,2	3,0	12,0	30,7	30,0	20,0	3,3	0,8
35—39		100,0	0,3	1,5	6,2	17,7	30,1	35,8	7,0	1,5
40—49		100,0	0,2	0,7	2,1	7,6	14,5	46,1	23,7	5,2
50—59		100,0	0,1	0,3	0,6	1,6	3,9	21,8	43,7	28,0
60—x		100,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,9	4,3	15,8	78,2
Összesen		100,0	2,1	7,2	9,7	13,4	14,6	22,9	15,2	15,0
—19		5,6	72,0	34,2	10,1	2,9	1,1	0,5	0,2	0,0
20—24		9,8	17,8	43,1	31,5	12,9	6,3	2,1	0,5	0,1
25—29		10,0	3,6	12,0	28,7	23,2	12,5	4,8	1,1	0,4
30—34		12,3	1,1	5,1	15,2	28,2	25,2	10,7	2,7	0,7
35—39		13,8	2,1	2,8	8,8	18,2	28,4	21,5	6,3	1,3
40—49		22,0	2,5	2,2	4,7	12,4	21,8	44,2	34,3	7,6
50—59		14,7	0,7	0,5	0,9	1,8	3,9	14,1	42,5	27,6
60—x		11,9	0,3	0,2	0,3	0,5	0,7	2,2	12,4	62,2
Összesen		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
—19		5,6	1,5	2,5	1,0	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0
20—24		9,8	0,4	3,1	3,1	1,7	0,9	0,5	0,1	0,0
25—29		10,0	0,1	0,9	2,8	3,1	1,8	1,1	0,2	0,1
30—34		12,3	0,0	0,4	1,5	3,8	3,7	2,5	0,4	0,1
35—39		13,8	0,0	0,2	0,9	2,4	4,1	4,9	1,0	0,2
40—49		22,0	0,1	0,2	0,5	1,7	3,2	10,1	5,2	1,1
50—59		14,7	0,0	0,0	0,1	0,2	0,6	3,2	6,4	4,1
60—x		11,9	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,5	1,9	9,3
Összesen		100,0	2,1	7,2	9,7	13,4	14,6	22,9	15,2	15,0

(folytatás)

Nő	Férfi	Összesen	—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—49	50—59	60—x
	éves									

1994

Házaspár

—19	100,0	1,9	72,3	22,2	3,2				0,4	
20—24	100,0	0,1	34,1	53,5	10,2	1,7	0,4			
25—29	100,0	0,0	2,8	41,4	39,8	13,2	2,5	0,2		
30—34	100,0		0,5	3,5	39,0	42,3	14,2	0,4		0,1
35—39	100,0		0,0	0,7	3,9	40,3	53,7	1,2		0,1
40—49	100,0			0,1	0,6	4,4	63,7	29,5		1,7
50—59	100,0				0,1	0,2	3,5	60,0		36,2
60—x	100,0						0,0	3,4		96,6
Összesen	100,0	0,0	2,6	7,8	9,3	12,0	24,6	18,9		24,7
—19	0,5	49,1	14,6	1,5	0,2				0,0	
20—24	5,6	38,4	72,3	38,2	6,1	0,8	0,1			
25—29	10,3	12,5	11,1	54,4	43,9	11,3	1,1	0,1		
30—34	10,3		1,8	4,5	42,9	36,2	6,0	0,2		0,1
35—39	12,6		0,2	1,1	5,2	42,5	27,6	0,8		0,1
40—49	24,2			0,3	1,6	8,9	62,6	37,8		1,6
50—59	18,2				0,1	0,3	2,6	57,8		26,6
60—x	18,4						0,0	3,3		71,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
—19	0,5	0,0	0,4	0,1	0,0				0,0	
20—24	5,6	0,0	1,9	3,0	0,6	0,1	0,0			
25—29	10,3	0,0	0,3	4,3	4,1	1,4	0,3	0,0		
30—34	10,3		0,0	0,4	4,0	4,3	1,5	0,0		0,0
35—39	12,6		0,0	0,1	0,5	5,1	6,8	0,2		0,0
40—49	24,2			0,0	0,1	1,1	15,4	7,1		0,4
50—59	18,2				0,0	0,0	0,6	10,9		6,6
60—x	18,4						0,0	0,6		17,7
Összesen	100,0	0,0	2,6	7,8	9,3	12,0	24,6	18,9		24,7

Élettársi kapcsolat

—19	100,0	13,5	62,6	18,1	3,0			2,7		
20—24	100,0	4,7	35,6	35,1	13,9	4,1	4,6	2,0		
25—29	100,0	0,5	13,6	24,3	29,4	17,2	15,1			
30—34	100,0		3,2	11,4	25,2	26,9	30,1	2,2		0,9
35—39	100,0		4,0	3,4	4,8	28,7	47,2	10,5		1,4
40—49	100,0		1,8	1,0	4,6	14,9	56,3	17,1		4,4
50—59	100,0				2,7		22,7	51,9		22,7
60—x	100,0						7,4	12,1		80,5
Összesen	100,0	1,7	12,3	11,2	10,4	12,4	27,3	12,8		12,0
—19	6,5	53,1	33,1	10,5	1,9		0,7			
20—24	15,4	43,8	44,7	48,3	20,7	5,1	2,6	2,4		
25—29	10,9	3,0	12,0	23,7	30,9	15,2	6,1			
30—34	11,7		3,1	11,9	28,5	25,5	12,9	2,0		0,9
35—39	12,2		4,0	3,7	5,6	28,3	21,1	9,9		1,4
40—49	21,4		3,1	1,8	9,5	25,9	44,2	28,7		7,9
50—59	11,7				3,0		9,7	47,5		22,2
60—x	10,1						2,7	9,5		67,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
—19	6,5	0,9	4,1	1,2	0,2		0,2			
20—24	15,4	0,7	5,5	5,4	2,2	0,6	0,7	0,3		
25—29	10,9	0,1	1,5	2,7	3,2	1,9	1,7			
30—34	11,7		0,4	1,3	3,0	3,2	3,5	0,3		0,1
35—39	12,2		0,5	0,4	0,6	3,5	5,8	1,3		0,2
40—49	21,4		0,4	0,2	1,0	3,2	12,1	3,7		0,9
50—59	11,7				0,3		2,7	6,1		2,7
60—x	10,1						0,7	1,2		8,1
Összesen	100,0	1,7	12,3	11,2	10,4	12,4	27,3	12,8		12,0

Forrás: Az 1990. évi adatok vonatkozásában: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 190—191. o. alapján számítva, az 1994. évi adatok a próbaszámlálás különfeldolgozásából származnak.

Azokban az európai országokban, ahol az élettársi kapcsolatoknak nagyobb hagyományai vannak mint hazánkban — elsősorban Nyugat- és Észak-Európa országai tartoznak ide —, az együttéléseknek ez a formája nagyjából a fiatalok között alakul ki. Magyarországon, bár terjedése a fiatalok között is felgyorsult, az élettársi kapcsolatok inkább az idősebb generáció körében alakultak ki, aminek a hátterében sokszor a korábbi jogszabályi előírások korszakai állnak, mint pl. az özvegyi jogon kapott nyugdíj elvesztése az özvegy nő újabb házasságkötésekor, a többletlakás — időközben már megszűnt — kötelező elidegenítése stb.

Magyarországon 1994 végén azoknak az élettársi kapcsolatoknak az aránya, ahol mindkét fél 25 évesnél fiatalabb, csupán 11,2% volt, szemben a 60 éven felüliek alkotta párok 8,1%-os részesedésével. 1990-ben ugyanezek az arányok 7,4, illetve 9,3% voltak. Mindez azt mutatja, hogy hazánkban is kezdenek kialakulni azok az együttélési szokások, amelyek az Észak-Európa egészére, valamint Nyugat-Európa egyes országaira már jellemzőek: a fiatalok körében teret nyer a törvényes házasságkötéssel nem szentesített, megegyezésen, házasságszerű együttélésen alapuló párkapcsolat.

A fiatalok és az idősebbek alkotta élettársi kapcsolatok tehát az összes konszenzuális együttélésnek 1990-ben a 16,7%-át, 1994-ben már 19,3%-át képezik, azaz 1990-ben hatodik, jelenleg pedig minden ötödik élettársi kapcsolat vagy csak fiatal- (itt 25 évesnél fiatalabb), vagy csak időskorú személyből áll. A legheterogénabb ebből a szempontból a kapcsolatok korstruktúrája 1994-ben a fővárosban, a vidéki városoké lényegében az országos átlagnak felel meg, míg a községekben e két korosztályhoz tartozik az élettársi kapcsolatoknak együttesen több mint ötöde. 1990-ben ehhez képest némi eltérés mutatható ki: nem volt számottevő különbség a budapesti és a városi arányszámok között és mindhárom településtípusban alacsonyabbak voltak a viszonyszámok értékei is.

Nem lehet ilyen egyértelmű tendenciát felfedezni akkor, ha a két korosztály megoszlását vizsgáljuk az eltérő településtípusokban. A fiatalokból álló, nem törvényesített párkapcsolatok — mindkét időpontban — meglepő módon a fővárosban a legkevésbé gyakoriak (a budapesti együttélések 5,8%-a, illetve 7,4%-a ilyen) és a községekben a legelterjedtebbek (8,9%, illetve 14,1%), míg a többi városban lényegében az országos átlagnak felel meg. Az idősek alkotta élettársi kapcsolatok esetében 1990-ben a legmagasabb részesedés a községekben volt kimutatható (az összes községi, megegyezésen alapuló együttélés 10,2%-a), ugyanakkor a budapesti öregek párkapcsolatainak megfelelő arányszáma meghaladta az országos átlagot (9,8%) és a vidéki városoké elmaradt attól (8,2%). Ehhez képest 1994-re az idősek élettársi kapcsolatainak községi hányada az országos átlag alá esett, a vidéki városokban csekély, a fővárosban valamelyest magasabb mértékben meghaladja azt.

3. Az élettársi kapcsolatok korosztályonkénti arányszámai
településtípusonként, 1990, 1994

Korosztály	Ország összesen	Budapest	Vidéki városok	Községek
1990				
Mindketten				
25 évesnél fiatalabbak	7,4	5,8	7,2	8,9
60 évesek vagy idősebbek	9,3	9,8	8,2	10,2
1994				
Mindketten				
25 évesnél fiatalabbak	11,2	7,4	11,0	14,1
60 évesek vagy idősebbek	8,1	8,8	8,4	7,2

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 190-197. o., valamint az 1994. évi próbaszámlálás speciális adatfeldolgozása alapján.

Már eddig is láthattuk, hogy az együtt élő párok életkor szerinti vizsgálata az élettársak és a törvényes házasságkötéssel együtt élők két csoportjában a kétségtelenül meglévő azonosságok mellett lényeges eltéréseket is mutat. Több évszázados hagyomány, hogy a házaspár férfi tagja többnyire idősebb vagy legfeljebb azonos korú, mint a feleség. Ezer házastársi kapcsolat közül 1994-ben mindössze 119-ben (1990-ben 124-ben) volt fiatalabb a férj, mint a feleség. Eltérő módon alakul ez az élettársi kapcsolatokban, ahol a férfi élettárs az esetek közel harmadában — ezer párkapcsolat közül 300-ban (1990-ben 318-ban) — fiatalabb a partnerénél. Látható, hogy a tendencia a házaspárok között napjainkban is fennáll, annak ellenére, hogy az utóbbi néhány év adatai alapján a tradíciók visszatartó erejének némi mérséklődése tapasztalható. A megegyezésen alapuló együttéléseknél hatása mindig is lényegesen kisebb volt, a változás azonban körükben is megfigyelhető.

1990-ben a házaspároknak 7,7%-ában, az élettársi kapcsolatoknak pedig 6,1%-ában mindkét fél ugyanabban az évben született. A kilencvenes évek közepére ez az arány a házaspároknál 8,2%-ra emelkedett, miközben az élettársaknál 5,4%-ra esett vissza. A törvényes házasságkötésen alapuló együttélések négyötödében mind a két vizsgált időpontban a férj az idősebb (az ilyen házaspárok aránya 80%), az élettársi közösségekben ugyanez az arány ugyan nem éri el a kétharmadot, mégis elmondható, hogy az élettársi kapcsolatok korösszetétele is követi bizonyos mértékig az évszázados beidegződéseket (az idősebb férfi, fiatalabb nő korösszetételű kapcsolatok aránya öt év alatt 62,1%-ról 64,6%-ra nőtt), ugyanakkor azt is megmutatja, hogy e tradíciók nem csak az együttélési formában vannak felbomlóban, hanem ezzel egyidejűleg azok demográfiai összetétele is módosul (Szűcs, 1994).

A vázolt eltérések még inkább megmutatkoznak akkor, ha nem csak azt vizsgáljuk, hogy a párok közül milyen arányban vannak az azonos korúak, illetve milyen az arányuk azoknak, ahol a férfi, és milyen az arányuk azoknak, ahol a nő az idősebb, hanem figyelembe vesszük a köztük lévő életkorbeli eltérés nagyságát is. A megegyezésen alapuló együttéléseknél az életkorbeli különbség kevésbé visszatartó erő, mint a házastársaknál. Az élettársak között azoknak a pároknak az aránya, ahol a férfi 1–2 évvel idősebb nő partnerénél, 1990-ben 13,3%, a 3–5 évvel idősebb férfival bíró pároké pedig 18,0% volt, azaz az egy év életkorbeli eltérésre jutó arányszámban alig volt eltérés. 1994-ben azoknak az élettársaknak az aránya, ahol a férfi 1–2 évvel idősebb, 16,4%, s lényegében ugyanilyen a részesedésük azoknak a pároknak is, ahol a férfi 3–5 évvel idősebb nő élettársánál. Ez azt jelenti, hogy az élettárs párok körében az egy év életkorbeli eltérésre jutó arányszám a korábban tapasztalt

talattal ellentétben az eltérés növekedésével párhuzamosan csökkenni kezd. Lényegében hasonló jelenség figyelhető meg a házaspároknál is. Az életkor-különbség növekedésével természetesen egyre csökken az élettársak hányada, de a csökkenés mértéke közel sem olyan mértékű, mint a házaspároknál.

Hasonló tendencia mutatható ki azoknál a pároknál is, ahol a nő az idősebb. Azoknak a házaspáros családoknak az aránya, ahol a feleség 1—2 évvel idősebb a férjénél, 6,5%, ugyanakkor a 3—5 évvel idősebb feleséggel rendelkező házaspárok aránya már csak 3,6%, és ott, ahol a nő életkora legalább tíz évvel haladja meg a férjéét, ez az arány mindössze 0,5%. Ezzel szemben az élettársak körében a megfelelő arányok 10,2, 9,0, illetve 5,4%, azaz esetükben az együttélést kevésbé befolyásolja a korkülönbség. Az 1990. évi népszámlálási adatok az élettársak körében ennél kisebb differenciálódást mutattak, azaz itt is megfigyelhető az élettársi kapcsolatban együtt élő férfiak és nők életkor szerinti összetételének a házaspárokéhoz való közeledése. Ezt igazolja az is, hogy 1990 és 1994 között az élettársi kapcsolaton alapuló együttélések közül azoknak a részesedése, amelyekben a korkülönbség legalább tíz év, lényegesen nagyobb mértékben csökkent, mint a házaspároknál (22,4%-ról 20,0%-ra, illetve 7,2%-ról 6,2%-ra).

A korstruktúra eltérésének lassú csökkenése ellenére alig mérséklődött a különbség azon párok esetében, ahol a férfi életkora minimum tíz évvel meghaladja a nőét: az arányok 1990-ben a házaspároknál 0,5, az élettársaknál 6,9%-ot mutattak, s az utóbbiak esetében 1994-ben is 5,4%-ot tettek ki, miközben a házaspároknál az arány változatlan maradt. Míg tehát a házastársak között az ilyen irányú és mértékű korkülönbség csak elvétve fordul elő, addig az élettársi kapcsolatok között még mindig minden tizenkilencedik ilyen.

4. Az együtt élő párok a férfi és a nő életkora közötti eltérés szerint, 1990, 1994

A párkapcsolat típusa	Összesen	A férfi								
		10—x	6—9	3—5	1—2	és a nő azonos korúak	1—2	3—5	6—9	10—x
		évvel idősebb					évvel fiatalabb			

Szám

1990										
Házaspár	2 320 948	156 361	451 032	738 521	507 603	178 656	163 630	80 870	31 984	12 291
Élettársi kapcsolat	125 393	19 442	19 124	22 603	16 656	7 703	11 073	11 120	9 069	8 603
1994										
Házaspár	2 336 865	133 688	426 567	753 784	553 762	191 152	152 163	85 241	28 891	1 1617
Élettársi kapcsolat	142 784	20 901	24 722	23 276	23 424	7 643	14 602	12 840	7 620	7 756

Százalék

1990										
Házaspár	100,0	6,7	19,4	31,8	21,9	7,7	7,1	3,5	1,4	0,5
Élettársi kapcsolat	100,0	15,5	15,3	18,0	13,3	6,1	8,8	8,9	7,2	6,9
1994										
Házaspár	100,0	5,7	18,3	32,3	23,7	8,2	6,5	3,6	1,2	0,5
Élettársi kapcsolat	100,0	14,6	17,3	16,3	16,4	5,4	10,2	9,0	5,3	5,4

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 207-208. o. adatai alapján, valamint az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

Érdekesen alakulnak a fenti arányok, ha településtípusonként vizsgáljuk az együtt élő párok korstruktúráját. 1994-ben a budapesti élettársi kapcsolatok közel héttizedében a férfi volt az idősebb, s ez közel 5 százalékponttal haladja meg az országos átlagot. Kevéssel, de szintén meghaladja az átlagot a községekben élő, azonos korstruktúrájú élettársak hányada is. A fővárosban ennek az oka, hogy a nagyváros sokkal régebben fogadja el ennek az együttélési formának a jelenlétét, így a törvényes házasságokhoz való hasonulás folyamata előbbre tart, mint a kisebb településeken. Alátámasztja ezt az is, hogy Budapesten a legkisebb az eltérés az ilyen korösszetételű házaspárok és élettársak arányszáma között: a házaspárok 76,9, az élettársi kapcsolatok 69,2%-ában idősebb a férfi, mint a nő. A másik két településtípusban az eltérés 17—18% közötti.

Szintén a fővárosban a legmagasabb az azonos korú párok hányada, s figyelemre méltó, hogy a községekben élő élettársak 22,4%-ában a férfi és a nő életkora közötti eltérés eléri, illetve meghaladja a tíz évet. Eltérően alakulnak az arányok aszerint is, hogy a partnerek közül ki idősebb legalább tíz évvel. Budapesten az élettársi kapcsolatoknak 6,5%-a tartozik ebbe a csoportba, a vidéki városokban 5,1%-uk, a falvakban pedig csak 5,0%-uk. A vidéki településeken az 1—2 évvel fiatalabb férfi partnerrel rendelkező élettársi kapcsolatok hányada — az országos átlaghoz hasonlóan — legalább kétszerese a tíz év korkülönbséggel bírónak, a fővárosban az ebbe a két kategóriába tartozó párok arányszámai között lényegében nincs különbség.

5. Az együtt élő párok a férfi és a nő életkora közötti eltérés szerint, településtípusonként, 1994

Százalék

A párkapcsolat típusa	Összesen	A férfi								
		10—x	6—9	3—5	1—2	és a nő azonos korúak	1—2	3—5	6—9	10—x
		évvel idősebb					évvel fiatalabb			
<i>Budapest</i>										
Házaspár	100,0	8,5	16,9	27,6	23,7	9,2	7,5	4,5	1,5	0,7
Élettársi kapcsolat	100,0	15,0	16,5	18,7	19,0	7,0	5,8	7,5	4,0	6,5
<i>Vidéki városok</i>										
Házaspár	100,0	5,3	17,5	31,4	24,5	9,0	6,4	3,9	1,4	0,6
Élettársi kapcsolat	100,0	12,1	19,4	13,9	16,3	3,8	12,7	9,9	6,8	5,1
<i>Községek</i>										
Házaspár	100,0	6,7	19,4	31,8	21,9	7,7	7,1	3,5	1,4	0,5
Élettársi kapcsolat	100,0	15,5	15,3	18,0	13,3	6,1	8,8	8,9	7,2	6,9

Forrás: Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

Az élettársak és a házaspárok életkora közötti eltérés mértékéről tisztább képet kapunk, ha az együtt élő párokat két csoportra osztjuk aszerint, hogy ki az idősebb, és a megoszlásokat e két kategória halmazán belül, egymástól függetlenül vizsgáljuk. 1994 szeptemberében az idősebb férfi, fiatalabb nő alkotta megegyezésen alapuló együttéléseknek 25,4%-ában a korkülönbség 1—2 év, 25,2%-ában 3—5 év, s legalább tíz év az ilyen párkapcsolatok 22,6%-ában. Ez utóbbi arány a házaspárok között mindössze 7,2%, vagyis azoknak az élettársi kapcsolatoknak a kategórián belüli részesedése, ahol a férfi életkora a nőéhez képest az általánosan elfogadottnál jelentősen magasabb, mintegy háromszoros a házastársaknál mérthez képest. Ez utóbbi arány 1990-ben is hasonló volt, némileg magasabb család típusonkénti értékekkel.

Az adatok azt is egyértelműen mutatják, hogy a házastársaknál uralkodó a férfi javára kimutatható 3—5 évnyi korkülönbség, míg az élettársak a vizsgált négy csoportban szinte azonos arányban fordulnak elő. Ez lényegi változást mutat az évtized elejéhez képest, amikor is az élettársak körében is a 3—5 évvel idősebb férfit magukba foglaló kapcsolatok részesedése volt a legmagasabb, ha nem is volt olyan kiugró mértékű, mint a házaspároknál.

Az idősebb nő, fiatalabb férfi relációban a házastársaknál az esetek több mint felében, 54,8%-ában a korkülönbség mindössze 1—2 év, további 30,7%-ukban 3—5 év, s alig 4,2% azoknak a feleségeknek a hányada, akik tíz vagy ennél is több évvel idősebbek férjükénél. Ez azt mutatja, hogy bár kétségtelenül vannak ilyen házastársak, ahol a nő életkora meghaladja a férfit, a korkülönbség azonban az öt évet csak ritkán haladja meg, s többségében inkább 1—2 évre korlátozódik. Lényegesen eltér ettől az ugyanilyen kor megoszlású élettársi kapcsolatok összetétele. Körükben a legmagasabb arányt az 1—2 évnyi korkülönbségű párok képezik, némileg egyharmad feletti arányszámmal (34,1%), őket követik a 3—5 évvel idősebb nővel bíró párok (30,0%), de a legalább tíz év korkülönbség is kimutatható a párok 18,1%-ában. Míg a házaspároknál 1990 után az ilyen korösszetételű párok megoszlása csak kis mértékben módosult, addig az élettársak körében azonos irányú, de jelentősebb arányeltolódás mutatható ki. Mindkét családformánál nőtt a kis korkülönbségű (1—2, illetve 3—5 év) párok hányada, s ennek megfelelően csökkent legalább hat évvel idősebb nő, fiatalabb férfi együttélések részesedése. Itt is megfigyelhető a két családformában élő párok korstruktúrájának a közeledése. Az 1—2 év korkülönbségű pároknál a törvényes házasságkötéssel együtt élők aránya 1990-ben még több mint kétszerese volt az élettársi kapcsolatban élőkének, 1994 végére ez bő másfélszeresre mérséklődött, a legalább tíz évvel idősebb nőt magukba foglaló

pároknál az élettársak javára 1990-ben megmutatkozó ötszöröst meghaladó szorzó mára négy és félszeresre esett vissza a házaspároknál mért megfelelő arányszámhoz képest.

6. Az eltérő életkorú együtt élő párok a párkapcsolat típusa és az életkorbeli eltérés nagysága szerint, 1990, 1994

A párkapcsolat típusa	Százalék									
	A férfi az idősebb					A nő az idősebb				
	összesen	1—2	3—5	6—9	10—x	összesen	1—2	3—5	6—9	10—x
		évvel					évvel			
1990										
Házaspár	100,0	27,4	39,8	24,3	8,4	100,0	56,7	28,0	11,1	4,3
Élettársi kapcsolat	100,0	21,4	29,0	24,6	25,0	100,0	27,8	27,9	22,7	21,6
1994										
Házaspár	100,0	29,6	40,4	22,8	7,2	100,0	54,8	30,7	10,4	4,2
Élettársi kapcsolat	100,0	25,4	25,2	26,8	22,6	100,0	34,1	30,0	17,8	18,1

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 207—208. o., valamint az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

A családi állapot szerepe az élettársi kapcsolatokban

Az elmúlt közel negyedszázadban jelentős módosulások következtek be az élettársak családi állapot szerinti összetételében. 1970-ben az élettárs nők családi állapot szerinti eloszlása közel egyenletes volt (22,8—27,9% közötti). 1990-ben ezzel szemben a két szélső érték 9,8% (házas) és 44,7% (elvált), ami nem csupán az élettársi kapcsolatok egyik demográfiai jellemzőjében beállt változásokat mutatja meg, hanem azt is, hogy miképpen befolyásolják a család stabilitásának változásai a törvényes házasságkötés nélkül együtt élő férfiak és nők családi állapot szerinti összetételét. A válások számának emelkedő trendje nem járt együtt az elváltak újránházasodásának gyakoribbá válásával, sőt az újránházasodások egyre jelentősebb mértékű csökkenése következett be. A formális házasságkötések elmaradását azonban részben pótolta a megegyezésen alapuló együttélések számának az emelkedése.

A kilencvenes évek elején az élettársi kapcsolatban élő párok több mint felének a családi állapota megegyezett (52,6%). Azoknak a házasságkötés nélkül együtt élő pároknak az aránya, ahol egyik fél sem kötött még soha házasságot, 16,1%, minden harmincegyedik élettársi kapcsolatban házasok, minden tizenkilencedikben özvegyek éltek együtt. 1994-re a homogén családi állapotú élettársak aránya 56,0%-ra emelkedett, s több mint 10 százalékponttal, 26,6%-ra nőtt azoknak a pároknak az aránya is, ahol egyik fél sem kötött még soha házasságot. Ez utóbbi jelenség vélhetően szintén az élettársi kapcsolatokban élők fiatalodására vezethető vissza.

Az olyan élettársi közösségek, ahol mindketten elvált családi állapotúak, 1990-ben az összes élettársi kapcsolat 28,1%-át tették ki. A kilencvenes évek első felében ez némileg csökkent ugyan, az 1994. évi 22,9%-os, még mindig magas arány azonban azt igazolja, hogy azok, akiknek a házassága egyszer vagy többször már sikertelennek bizonyult, inkább kedvelik az olyan párkapcsolatot, amelynek hivatalos iratokban való rögzítése nem történik meg, s egymás iránti elkötelezettségük is lazább. Ez azt az érzetet keltheti bennük, hogy önállóságuk, szabadságuk megőrzése mellett élhetnek tartalmas családi életet. Az ilyen kapcsolatok stabilitása, tartóssága azonban nem éri el a törvényes házasságkötéssel létrejöttéket, mivel minden procedúra nélkül megszüntethetők. Feltehetően — legalábbis részben, az érintett népesség korstruktúrájának hatásán túl — ez okozza, hogy az élettársi közösségek fennállásának átlagos időtartama lényegesen rövidebb, mint a törvényes házasságoké.

Az eltérő családi állapotú párok családi állapot szerinti megoszlása 1990 óta nem változott lényegesen, legfeljebb az arányszámok csekély mértékű módosulása következett

be. Ez azonban nem okoz érdemi változásokat a családi állapot szerinti struktúrában. A vegyes családi állapotú párokban több a nőtlen (65 ezer), mint a hajadon (53 ezer). Ez azzal magyarázható, hogy egyrészt a férfiak általában később kötnek házasságot, másrészt — különösen magasabb életkorban — kevésbé vállalják az egyedüllétet, illetve könnyebben találnak partnert, mint a nők. Ugyanakkor az özvegyek száma a nők körében volt magasabb, akiknek a magasabb átlagos életkoruk miatt eleve kisebb az esélyük új párkapcsolat kialakulására, s emellett az újrَاهázasodási hajlandóságuk is kisebb mértékű.

7. Az élettársi kapcsolatban élő férfiak és nők családi állapota, 1990, 1994

		Nő				
Férfi		Összesen	Hajadon	Házás	Özvegy	Elvált
<i>Szám</i>						
1990						
Nőtlen		42 779	20 200	3 609	5 203	13 767
Házás		12 863	2 642	3 988	2 302	3 931
Özvegy		11 763	826	1 162	6 577	3 198
Elvált		57 988	8 904	3 576	10 318	35 190
	Összesen	125 393	32 572	12 335	24 400	56 086
1994						
Nőtlen		64 796	37 962	3 168	4 458	19 208
Házás		11 018	3 316	3 967	904	2 831
Özvegy		10 764	1 120	583	5 316	3 745
Elvált		56 206	10 859	2 194	10 450	32 703
	Összesen	142 784	53 257	9 912	21 128	58 487
<i>Százalék</i>						
1990						
Nőtlen		34,1	16,1	2,9	4,1	11,0
Házás		10,3	2,1	3,2	1,8	3,1
Özvegy		9,4	0,7	0,9	5,2	2,6
Elvált		46,2	7,1	2,9	8,2	28,1
	Összesen	100,0	26,0	9,8	19,5	44,7
1994						
Nőtlen		45,4	26,6	2,2	3,1	13,5
Házás		7,7	2,3	2,8	0,6	2,0
Özvegy		7,5	0,8	0,4	3,7	2,6
Elvált		39,4	7,6	1,5	7,3	22,9
	Összesen	100,0	37,3	6,9	14,8	41,0

Forrás: Az 1990. évi népszámlálás adatai. KSH CD-ROM sorozat, No 3., Bp., 1993.
Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

A házasságot még soha nem kötött élettárs férfiak és nők a nőtlenek, hajadonok mellett a leggyakrabban az özvegyek közül választanak párt, míg a törvényesen el nem vált, de a házastársuktól külön élő házasi állapotúak társválasztását lényegében nem befolyásolja a partner családi állapota, csak a házasi nő, özvegy férfi kapcsolatban fedezhető fel alacsonyabb gyakoriság. Az özvegy férfiak elsősorban özvegy nőket választanak, míg az ugyanilyen családi állapotú nők inkább az elvált férfiakban vélik megtalálni élettársukat. Viszonylag jelentős arányú még a nőtleneknek az elvált nőkhöz fűződő kapcsolata is, az összes élettársi kapcsolat közül minden hatodik-hetedik tartozik ebbe a kategóriába (1990-ben még minden kilencedik).

Az élettársak településtípusonként mért családi állapot szerinti struktúrája tendenciájában követi a népesség ugyanilyen bontásban megfigyelhető családi állapot szerinti összetételét. A községekben az országos átlaghoz képest magas az özvegyek és alacsony az elváltak hányada. Ez tükröződik vissza az élettársak családi állapot szerinti összetételében is, annak ellenére, hogy a kilencvenes évek első felében az élettársak körében megnőtt a nőtlenek, hajadonok hányada, s emiatt a többi családi állapotú élettársak megoszlása sem követi hűen

a népesség családi állapot szerinti megoszlását. Míg a fővárosban az élettársi kapcsolatban élő elvált férfiak és nők hányada 1990-ben egyaránt meghaladta az 50%-ot és a többi városban is megközelítette azt, addig a mutató értéke a községekben mindkét nemnél 40% alatti maradt, azaz a városi adatokhoz képest mintegy 10–11 százalékponttal alacsonyabb értékeket találtunk. 1994-ben a budapesti élettársi kapcsolatokban az elvált férfiak és nők 50%-ot meghaladó hányada a férfiak esetében 37,5%-ra, a nőknél 48,4%-ra esett vissza. A községekben a 39,4%-os férfi arány lényegében megegyezik az öt évvel korábbival, a nők 31,4%-os hányada azonban elmarad attól. Míg a községi és a városi elvált élettárs nők arányszámai közötti eltérés valamelyest nőtt (11-ről 13%-ra), addig a férfiak arányszámaiban korábban megfigyelhető különbség szinte teljesen eltűnt.

Természetesen azoknak a megegyezésen alapuló együttélést választó pároknak az aránya is mélyen az országos átlag, illetve a többi településtípus megfelelő arányszámai alatt marad, ahol mindkét fél elvált családi állapotú. Budapesten az ilyen párok részesedése 28,7% (33,0%), a vidéki városokban 23,8% (30% feletti), a községekben viszont csupán alig több mint hatodikban (ötödükben) mindketten özvegyek. 1990-ben ugyanezek az arányok Budapesten 33,0%, a városokban 30,6% voltak, a községekben pedig minden huszadik (az összes élettársi kapcsolat ötöde) pár volt olyan, ahol mindkét fél családi állapota elvált volt. Mindez azt eredményezi, hogy a községekben élő élettársak körében a családi állapot szerinti homogenitás is eltér a többi településtípusban tapasztalhatótól. A falusi konszenzuális együttélések 52,7%-ában azonos családi állapotúak élnek, Budapesten ez az arány 61,8%, a vidéki városokban pedig 55,3%, minden településtípusban magasabb, mint 1990-ben, azaz az élettársak közötti családi állapot szerinti homogenitás erősödése független a települések jellegétől.

8. Az élettársi kapcsolatban élő férfiak és nők családi állapota, településtípusonként, 1990, 1994

Százalék

	Nő		Hajadon	Házias	Özvegy	Elvált
Férfi		Összesen				
1990						
<i>Budapest</i>						
Nőtlen		31,3	15,2	2,4	2,5	11,2
Házias		9,7	2,0	2,5	1,7	3,6
Özvegy		8,2	0,7	0,8	3,9	2,8
Elvált		50,7	8,8	3,0	6,0	33,0
Összesen		100,0	26,6	8,7	14,1	50,6
<i>Vidéki városok</i>						
Nőtlen		32,8	15,3	2,3	3,6	11,5
Házias		9,5	1,9	3,0	1,7	3,0
Özvegy		8,8	0,6	0,8	4,8	2,5
Elvált		48,9	7,3	2,5	8,4	30,6
Összesen		100,0	25,1	8,7	18,5	47,7
<i>Községek</i>						
Nőtlen		37,7	17,8	3,9	6,0	10,1
Házias		11,5	2,5	4,0	2,2	2,9
Özvegy		10,9	0,7	1,1	6,7	2,4
Elvált		39,8	5,6	3,1	9,6	21,5
Összesen		100,0	26,5	12,1	24,5	37,0
1994						
<i>Budapest</i>						
Nőtlen		42,2	25,7	2,0	1,7	12,9
Házias		12,4	5,1	4,2	—	3,2
Özvegy		7,8	0,9	—	3,2	3,7
Elvált		37,5	2,9	1,9	4,1	28,7
Összesen		100,0	34,6	8,1	9,0	48,4
<i>Vidéki városok</i>						
Nőtlen		47,4	25,9	0,9	3,5	17,0
Házias		5,4	1,2	2,6	0,3	1,4
Özvegy		6,7	1,1	—	3,0	2,6
Elvált		40,4	9,2	0,3	7,2	23,8
Összesen		100,0	37,4	3,8	14,1	44,7
<i>Községek</i>						
Nőtlen		45,3	28,0	3,9	3,7	9,7
Házias		7,0	1,7	2,0	1,5	1,9
Özvegy		8,3	0,3	1,2	4,9	1,9
Elvált		39,4	9,1	2,8	9,7	17,8
Összesen		100,0	39,1	9,8	19,8	31,4

Forrás: Az 1990. évi népszámlálás adatai. KSH CD-ROM sorozat, No 3., Bp., 1993.
Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

Iskolázottság az élettársi kapcsolatban élőknel

Az élettársi kapcsolatban élő párok iskolázottságának vizsgálatához célszerűnek látszott végzettségi szinteket jelölő kategóriák kialakítása, amelyek egy-egy iskolatípus sikeres elvégzését jelentik, illetve az általános iskola esetén külön csoportot alkotnak a legfeljebb az 5. osztályt, illetve a 6–7. osztályt végzettek is⁷.

Magyarországon az élettársi kapcsolatban élők iskolai végzettsége eltér az Észak- és Nyugat-Európában kialakult végzettségi szinthez képest. Ezekben az országokban a magasabb iskolai végzettségűek között lényegesen nagyobb az élettársi kapcsolat létesítésének a valószínűsége, mint a kevésbé iskolázottaknál. Franciaországban például a nyolcvanas évek első felében mind a férfiak, mind a nők körében kétszer akkora volt a valószínűsége az élettársi közösség létesítésének a legmagasabb iskolázottságúaknál, mint a legalacsonyabban képzetteknel. Ugyanez volt megfigyelhető az egykori NSZK-ban, illetve a hetvenes években Svédországban is (Carlson—Klinger, 1987).

Magyarországon az élettársi kapcsolat ezzel szemben elsősorban a kevésbé iskolázott rétegek körében terjed, így 1990-ben az élettárs nők 24,9%-a nem végezte el az általános iskola 8. osztályát (a 6. osztályt el nem végzettek hányada 11,5% volt), további 44,7%-uknak volt meg az alapfokú képzettsége (legmagasabb iskolai végzettségük általános iskola 8. osztály), míg felsőfokú végzettséget alig 4,6%-uk szerzett. A férfi élettársak körében ennél némileg kiegyensúlyozottabb volt a végzettségi szint, ennek azonban nem elsősorban a diplomások magasabb aránya (6,2%), hanem az az oka, hogy körükben magasnak mondható (21,1%) a középfokú szakmunkásképző iskolát végzettek hányada. A házastársi kapcsolatban élőket tekintve ezzel szemben a feleségeknél az általános iskola 8. osztályát el nem végzettek részesedése 20% alatti volt, a 8. osztályt végzetteké pedig nem érte el a 38%-ot. A férjeknél a legalacsonyabb végzettségűek hányada csekély, az alapfokú képzettséggel rendelkezőké jelentős mértékben elmaradt az élettársaknál megfigyelhetőnél. Mind a férfi, mind a női diplomásoknál kétszer akkora volt a törvényes házasságban élők aránya, mint az élettársaké.

1994-ben a férfi élettársak 12,2%-a, a nők 16,4%-a nem végezte el az általános iskola 8. osztályát (a 6. osztályt sem fejezte be a férfiak 4,4, a nők 7,8%-a), a középfokú szakmunkásképzőt vagy szakiskolát végzettek hányada pedig a férfi élettársak között 28,9%-ra, a nőknél 15,5%-ra nőtt, s az érettségizettek hányada is mindkét nemnél jelentősen, 18,0, illetve 21,5%-ra emelkedett.

Az élettársak iskolázottsági szintjében az 1990 óta eltelt időben bekövetkezett változások több okra vezethetők vissza. 1994 végére valamelyest nőtt az átlagos végzettségi szint, aminek azonban csak az egyik oka az, hogy az élettársi kapcsolat vállalása a középfokú végzettségűek körében gyakoribbá vált. Nem hanyagolható el annak a hatása sem, hogy az általános iskola 8. osztályát el nem végzettek körében — életkoruknál fogva — gyakoribb a halandóság, mint az ennél magasabb végzettségűeknél (az 1930-as évek közepe előtt születettek eleget tettek tanulmányi kötelezettségüknek, ha az elemi iskola 6. osztályát elvégezték). Az élettársak iskolázottsági szintje jobban emelkedett, mint a házastársaké, s ez is a két családforma között még kétségtelenül meglévő jelentős képzettségi szinteltérés csökkenését eredményezi. Nem figyelhető meg ez a diplomások körében, hiszen mind a férfi, mind a nő felsőfokú végzettségű élettársak hányada azonos maradt az 1990. évvel. Az élettársak iskolázottsági szintjében a házastársakéhoz viszonyított erőteljesebb emelkedés abból is adódik, hogy az idősebb és a fiatalabb korosztályhoz tartozó párok aránya a fiatalok

⁷ Azonos iskolázottsági szinthez tartozónak tekintetem az ugyanazon végzettségi szinthez tartozókat: így például azonos végzettségű csoportba tartoznak az általános iskola 6. osztályát el nem végzett személyek, függetlenül attól, hogy az általános iskola 1–5. osztálya közül melyiket fejezték be sikeresen, illetve jártak-e egyáltalán iskolába, vagy jártak ugyan, de az 1. osztályt sem végezték el. Szintén azonos kategóriába sorolódtak az általános iskola 6–7. osztályát végzettek, illetve — középfokú szakmunkásképző, szakiskolát végzettek elnevezés alatt — azok is, akik nappali tagozaton 1961-ben vagy később szakmunkásképző iskolában, valamint 1976-ban, illetve később szakiskolában oklevelet szereztek. Külön végzettségi szintet képeznek a középsikolai érettségit, képesítőt, valamint a felsőfokú iskolai oklevelet, diplomát szerzett személyek.

javára megváltozott, s az ő iskolai végzettségük — az oktatási rendszer változásai miatt is — átlagosan magasabb, mint az idősebbeké.

Az adatok tehát egyértelműen bizonyítják, hogy az élettársi kapcsolat Magyarországon főként az alacsonyabb végzettségűek körében terjedt el, 1990-ben az élettársi kapcsolatban élő nők csaknem 70%-a, a férfiak több mint 60%-a legfeljebb az általános iskola 8. osztályát végezte. Bár ez az arány azóta a férfi élettársaknál 13, a nőknél 11 százalékponttal javult, az élettársi kapcsolatot választó férfiakra közel a nőknek több mint fele még mindig közülük kerül ki.

9. A párkapcsolatban élő férfiak és nők legmagasabb iskolai végzettsége, 1990, 1994

Százalék

Családi állás	Összesen	Általános iskola		Befejezett		
		8. osztálynál alacsonyabb	8. osztály	középfokú szakmunkás-iskola	közép-iskola	felsőfokú

Férfi

1990						
Férj	100,0	18,4	31,6	20,6	17,2	12,2
Élettárs	100,0	19,9	40,3	21,1	12,6	6,2
1994						
Férj	100,0	12,1	29,1	26,5	19,7	12,6
Élettárs	100,0	12,2	35,0	28,9	18,0	6,0

Nő

1990						
Feleség	100,0	19,8	37,9	10,5	22,8	9,1
Élettárs	100,0	24,9	44,7	9,8	16,1	4,6
1994						
Feleség	100,0	13,6	36,9	13,7	26,6	9,2
Élettárs	100,0	16,4	42,0	15,5	21,5	4,7

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 216-217. o., valamint az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

A legalacsonyabb végzettségi csoportba tartozó élettárs férfiak valamivel több mint fele hasonló képzettségű társat választott, a nőknél ugyanez az arány 1990-ben mindössze 37,0%, 1994-ben pedig csupán 28,4% volt. Bármely végzettségi szintet is figyeljük meg, ugyanezt a tendenciát tapasztaljuk: a nők szívesen kötik össze életüket magasabban kvalifikált férfival, míg a férfiaknál ez a szempont jóval kisebb mértékben érvényesül. Lényegében hasonló módon alakul a házastársként élők társválasztása is. Bár az általános iskola 6. osztályánál alacsonyabb végzettségű férfiak és feleségek közel hasonló, mintegy kétötödös arányban azonos végzettségi csoportba sorolható házastárssal élnek együtt, ez mértékében jelentős eltérést mutat az élettársaknál megfigyelthez képest. A többi végzettségi kategóriába tartozóknál csak az arányok nagyságában mutatkozik különbség, a nőknek a magasabb iskolázottságú partner iránti igényében nem. Így például a diplomás férfiaknak és feleségeknek 85–86%-a legalább középfokú végzettségű házastárssal él együtt, ugyanakkor a felsőfokú végzettségű

élettárs férfiak és nők még ennél magasabb arányban, egyaránt közel kilenczetedük választott legalább érettségizett partnert. Ezek az arányok a házaspároknál csak alig 1–2 százalékponttal haladják meg az 1990-es értékeket, a megegyezésen alapuló életközösséget választóknál azonban az aránynövekedés igen jelentős: 1990-ben csak mintegy háromnegyedüknek volt legalább érettségizett partnere.

A nőknél lényegesen magasabb a diplomás élettárral élők hányada, mint a férfiaknál: a diplomás nők 62,4%-ának, a férfiak 48,9%-ának ugyanilyen végzettségű a párja. Ezek az arányok a házaspároknál rendre 61,0 és 44,9% (10/a–b. tábla). Míg 1990 óta a házastársaknál a diplomások együttélésének az aránya állandó maradt, addig az élettársaknál 15–16 százalékpontnyi emelkedés következett be.

Az ismertetett adatok azt mutatják, hogy — a diplomásokat kivéve — a konszenzuális együttélésekben is egyre inkább meghatározóvá válik az iskolai végzettség szintjének az egyezése, vagy legalább közel azonos volta, s ez is azt bizonyítja, hogy a megegyezésen alapuló együttélések mindinkább a törvényes házasságokhoz hasonló iskolázottsági struktúrát vesznek fel. Az élettársi kapcsolatok — a párok képzettségi szintjét tekintve — egyre inkább házasságszerűvé válnak.

A magasabb szintű iskolázottsággal bíró, törvényes házasságban élő férfiak és nők a párválasztáskor tehát az egyik alapvető szempontként veszik számba a jövődöbéli társ iskolázottságát. Abban, hogy a felsőfokú iskolai végzettségű férfiak némileg alacsonyabb arányban kötnek házasságot diplomás nővel, mint fordítva, az is közrejátszik, hogy a nők körében a férfiakhoz képest még némileg alacsonyabb a felsőfokú iskolát végzettek hányada, s ez nem csak az idősebbek, hanem a fiatalok esetében is így van.

Az élettársi kapcsolatban élő párok 44,8%-a azonos iskolázottsági szinthez tartozik, a törvényes házasságkötéssel együtt élőknel ez éppen 48,6%. 1990-ben ugyanezek az arányok 44,0 és 50,0% voltak, azaz lényegében változatlanok maradtak.⁸ Ennek megfelelően az eltérő végzettségű élettárs párok aránya meghaladja a házastársaknál tapasztaltakat, vagyis az élettársi kapcsolatok kialakításánál — a kialakulóban lévő kiegyenlítődési tendencia ellenére — kevésbé döntő szempont a partner iskolai végzettsége.

Mind a házaspárok, mind az élettársak több mint egyötödében, egyaránt 22%ában (1990-ben 22–23%-ában) a nő a magasabb iskolázottságú, míg az élettárs férfiak inkább megelégszenek alacsonyabb képzettségű partnerrel (1994-ben arányuk 33,4%, 1990-ben 33,8%), mint a férjek (29,1, illetve 27,9%). Ez szintén a már az eddigiek alapján is érzékelhető állapotot igazolja, miszerint a törvényes házasságkötés előtt a partnerkeresés kevésbé spontán, tudatosabb, a képzettségi hasonlóságot jobban figyelembe vevő folyamat, míg a nem legitimizált együttélést választó pároknál az iskolázottság egybeesése kevésbé kap hangsúlyt (11. tábla).

Az együtt élő párok iskolázottsági összetétele a különböző településtípusokban nagy vonalakban követi az adott településtípusra jellemző képzettségi struktúrát, s ekkor is megfigyelhető az élettársi közösséget vállalók alacsonyabb iskolázottsági szintje a törvényes házasságban élőkkel szemben. A fővárosban ezek a különbségek kevésbé jelentősek, mint a városokban és — különösen — a községekben. Megjegyezzük, hogy ezek a megállapítások az 1990. évi népszámlálás adatai alapján állapíthatók meg egyértelműen, az 1994. évi próbaszámlálásnak a konszenzuális együttélést választó párok iskolázottsági összetételére vonatkozó településtípusonkénti eredményei a mintanagyságból fakadó alacsony elemszámok miatt csak tájékoztató jellegűek lehetnek, konkrét következtetések levonására nem alkalmasok. Emiatt az elemzés e részében csak az évtized eleji teljes körű népszámlálás adataira

⁸ Az élettársi kapcsolatok alakulása a népszámlálási adatok tükrében” című tanulmányomban az együtt élők iskolai végzettségére vonatkozó adatok az itt közöltekétől némileg eltérnek, mivel ott összevontabb iskolázottsági szinteket vizsgáltam. (Szakdolgozat, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, posztgraduális képzés, "Demográfus" szak. Bp. 1994. 25–26. o.)

támaszkodunk, a próbaszámlálásból nyert információkat csak az elemzést követő táblázatokban tesszük közzé⁹.

Budapesten 1990-ben az általános iskola 6. osztályánál alacsonyabb iskolázottságú férfiak, függetlenül attól, hogy az együttélés legitím (30,9%) vagy illegitím (31,9%) formáját követték-e, szinte ugyanolyan arányban éltek együtt hasonló képzettségű nővel. Ugyanezek az arányok a vidéki városokban 41,1, illetve 47,4, a községekben pedig 44,1, illetve 55,3%-ot tettek ki, vagyis a települések hierarchijában minél alacsonyabb szinten áll egy település, ezek az arányszámok annál magasabbak, és az élettársak és a házaspárok megfelelő arányszámok közötti különbségek is egyre nagyobbak voltak. Részben alátámasztja ezt az is, ha ugyanezt a nők oldaláról vizsgáljuk, csupán a községekben mutatkozott ettől eltérő tendencia: ott azoknak az élettárs nőknek az aránya, akik legfeljebb az általános iskola 5. osztályát fejezték be sikeresen és szintén ilyen végzettségű partnerrel éltek együtt, alacsonyabb volt (42,2%), mint az ugyanilyen végzettségi összetételű házaspároknál (47,5%) (10. tábla).

A legmagasabb iskolázottságú csoportba tartozók párválasztásában is meghatározó volt a települési forma, de ellenkező előjellel, mint az alacsony iskolázottságú párok esetében. A települési hierarchia legfelső fokán álló fővárosban a legmagasabb végzettségi csoportba tartozó élettárs férfiak és nők a városokban és a községekben mérténél messze meghaladó arányban választottak szintén diplomás társat. Eltérés volt tapasztalható az alacsony képzettségű párokhoz képest abban is, hogy a diplomás házaspárok hányada minden településtípusban jelentősen meghaladta az élettársakét.

Az évtized elején a budapesti házaspárok 48,3%-a volt homogén iskolai végzettségűnek tekinthető, a vidéki városokban ez az arány 49,0%, a községekben 51,7% volt. A fővárosban lakó élettársak közül azonos végzettségi szintbe tartozott 43,0%-uk, a városokban 43,1%-uk, a községekben pedig 45,9%-uk. Mivel e mutatók összevont adatokból számíthatók, e vonatkozásban az 1994. évi próbaszámlálás eredményei már támpontot adhatnak arra a kérdésre, hogy az országos átlagnak megfelelően a különböző településtípusokban is csökken-e az eltérés a párok iskolai végzettsége között. 1994-ben a fővárosban a házaspárok 45,5, a vidéki városokban 48,8, a községekben pedig 49,8%-a volt homogén iskolai végzettségű, az élettársi kapcsolatban élőknel ezek az arányok rendre 49,9, 37,8 és 49,3%. Ez azt jelenti, hogy míg az élettársak körében az évtized elején a végzettségbeli homogenitás lényegében független volt a település típusától, addig a törvényes házasságban élőknel a lakóhely jellege és a végzettség szerinti egyezés között egyértelmű kapcsolat volt kimutatható. 1990 után a törvényes házasságban élőknel a homogenitás mértéke minden településtípusban valamelyest csökkent, az élettársaknál viszont — a városok kivételével — egyértelmű homogenitás-emelkedés mutatható ki.

1990-ben Budapesten a házaspárok 30,9%-ában, az élettársi kapcsolatok 32,4%-ában a férfi iskolai végzettsége, 20,7, illetve 24,5%-ában pedig a nő iskolázottsága a magasabb. Öt évvel később a házaspároknál némileg nőtt (33,7%-ra), az élettársaknál jelentősen csökkent (25,5%-ra) azoknak a hányada, amelyeknél a férfi iskolázottsága a magasabb szintű. Nem változott viszont érdemben egyik családformánál sem a magasabb iskolázottságú nő partnerrel bíró párok részesedése. Míg a település rangjának csökkenésével a magasabb iskolázottságú férfijel bíró házaspárok hányada is csökken, addig azoknak az élettársaknak a részesedése, ahol a férfi végzettségi szintje a magasabb, a községekben és különösen a városokban jelentős mértékben meghaladja a budapestiekét. Ugyanez éppen fordítva van azoknál a pároknál, ahol a nő az iskolázottabb, annyi eltéréssel, hogy az élettársaknál a budapesti és a városi párok esetén a különbség elhanyagolható, a községekben viszont az élettárs nők iskolázottságbeli fölénye a partnerükhöz képest csak a párok alig több mint 17%-

⁹ Megjegyezzük, hogy ezek a megállapítások az 1990. évi népszámlálás adatai alapján állapíthatók meg egyértelműen, az 1994. évi próbaszámlálásnak a konszenzuális együttélést választó párok iskolázottsági összetételére vonatkozó településtípusonkénti eredményei a mintanagyságból fakadó alacsony elemszámok miatt csak tájékoztató jellegűek lehetnek, konkrét következtetések levonására nem alkalmasok. Emiatt az elemzés e részében csak az évtized eleji teljes körű népszámlálás adataira támaszkodunk, a próbaszámlálásból nyert információkat csak a táblázatokban tesszük közzé.

ában mutatható ki. Ezen ellentétes tendenciák mellett is egyértelmű azonban, hogy a nem homogén iskolai végzettségű pároknál — mind a házastársak, mind az élettársak esetében — azok vannak többségben, ahol a férfi végzettségi szintje meghaladja a nőét (11. tábla).

10/a Az együtt élő párok a párkapcsolat típusa, valamint a férfi és a nő legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szerint, 1990

Százalék

Nő	Férfi	Házaspárok összesen	Általános iskola			Befejezett			Élettársi kapcsolat összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztálynál alacsonyabb	6—7.	8.	középfokú szakmunkásképző, szakiskola	középfokú	felsőfokú		6. osztálynál alacsonyabb	6—7.	8.	középfokú szakmunkásképző, szakiskola	középfokú	felsőfokú
				osztály							iskola				
Általános iskola															
		4,9	42,2	10,3	3,6	0,4	0,5	0,3	11,5	50,4	22,8	9,5	2,6	1,5	1,1
		14,9	37,5	59,9	13,4	0,7	2,9	1,3	13,4	24,5	40,2	13,3	3,6	3,7	2,0
		37,9	18,7	27,9	63,2	36,9	24,4	12,4	44,7	22,1	32,9	58,4	49,6	31,7	17,2
Befejezett															
		10,5	0,5	0,4	7,4	29,0	10,3	2,6	9,8	1,1	1,4	8,1	21,1	12,4	5,3
		22,8	1,0	1,3	10,9	28,9	48,9	38,6	16,1	1,5	2,3	9,4	20,4	40,6	40,2
		9,1	0,2	0,2	1,5	4,1	13,0	44,9	4,6	0,4	0,5	1,4	2,6	10,2	34,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Általános iskola															
		100,0	44,1	28,1	23,6	1,6	1,8	0,8	100,0	37,0	22,8	33,3	4,7	1,6	0,6
		100,0	12,8	53,4	28,5	1,0	3,3	1,0	100,0	15,4	34,4	40,0	5,7	3,5	0,9
		100,0	2,5	9,8	52,6	20,0	11,1	4,0	100,0	4,2	8,5	52,6	23,5	8,9	2,4
Befejezett															
		100,0	0,2	0,5	22,2	57,1	16,9	3,0	100,0	0,9	1,6	33,0	45,3	15,8	3,3
		100,0	0,2	0,8	15,2	26,1	37,1	20,6	100,0	0,8	1,7	23,5	26,8	31,8	15,4
		100,0	0,1	0,3	5,2	9,3	24,8	60,3	100,0	0,7	1,1	12,1	12,2	27,9	46,0
	Összesen	100,0	5,1	13,3	31,6	20,6	17,2	12,2	100,0	8,4	11,5	40,3	21,1	12,6	6,2
Általános iskola															
		4,9	2,1	1,4	1,2	0,1	0,1	0,0	11,5	4,2	2,6	3,8	0,5	0,2	0,1
		14,9	1,9	8,0	4,2	0,2	0,5	0,2	13,4	2,1	4,6	5,4	0,8	0,5	0,1
		37,9	1,0	3,7	20,0	7,6	4,2	1,5	44,7	1,9	3,8	23,5	10,5	4,0	1,1
Befejezett															
		10,5	0,0	0,1	2,3	6,0	1,8	0,3	9,8	0,1	0,2	3,3	4,5	1,6	0,3
		22,8	0,1	0,2	3,4	5,9	8,4	4,7	16,1	0,1	0,3	3,8	4,3	5,1	2,5
		9,1	0,0	0,0	0,5	0,8	2,2	5,5	4,6	0,0	0,1	0,6	0,6	1,3	2,1
	Összesen	100,0	5,1	13,3	31,6	20,6	17,2	12,2	100,0	8,4	11,5	40,3	21,1	12,6	6,2

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 216-217. o. alapján számítva.

10/b Az együtt élő párok a párkapcsolat típusa, valamint a férfi és a nő legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szerint, 1994

Százalék

Nő	Férfi	Házaspárok összesen	Általános iskola			Befejezett			Élettársi kapcsolat összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztálynál alacsonyabb	6-7.	8.	középfokú szakmunkásképző, szak-	közép-	felsőfokú		6. osztálynál alacsonyabb	6-7.	8.	középfokú szakmunkásképző, szak-	közép-	felsőfokú
			osztály			iskola				osztály			iskola		
Általános iskola															
6. osztálynál alacsonyabb															
6-7. osztály															
8. osztály															
Befejezett															
középfokú szakmunkásképző, szakiskola															
középfokú iskola															
felsőfokú iskola															
Összesen															
Általános iskola															
6. osztálynál alacsonyabb															
6-7. osztály															
8. osztály															
Befejezett															
középfokú szakmunkásképző, szakiskola															
középfokú iskola															
felsőfokú iskola															
Összesen															
Általános iskola															
6. osztálynál alacsonyabb															
6-7. osztály															
8. osztály															
Befejezett															
középfokú szakmunkásképző, szakiskola															
középfokú iskola															
felsőfokú iskola															
Összesen															

32

Forrás: Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

11. A párkapcsolatban élők iskolai végzettségének homogenitása^a, 1990

Százalék

Településtípus	A férj			A férfi élettárs		
	iskolai végzettsége					
	magasabb	alacsonyabb	azonos	magasabb	alacsonyabb	azonos
	a háztartáshoz, illetve az élettársához viszonyítva					
1990						
Budapest	30,9	20,7	48,3	32,4	24,5	43,0
Vidéki városok	28,5	22,5	49,0	34,3	22,6	43,1
Községek	25,9	22,5	51,7	34,2	19,9	45,9
Összesen	27,9	22,2	50,0	33,8	22,1	44,0
1994						
Budapest	33,7	20,9	45,5	25,5	24,7	49,9
Vidéki városok	28,9	22,2	48,8	38,7	23,4	37,8
Községek	27,1	23,1	49,8	33,4	17,4	49,3
Összesen	29,1	22,3	48,6	33,4	21,9	44,8

^a A homogenitás mérése a fentebb leírt végzettségi csoportok megfeleltetésével történt. Természetesen ha e csoportoknál részletesebb kategóriákat állítunk, akkor a homogenitás mértéke alacsonyabb lesz.

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 216-217. o. alapján számítva.

Az 1990. évi népszámlálás adatai. KSH CD-ROM sorozat, No 3., Bp., 1993.

Az 1994. évi adatok a próbaszámlás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

Foglalkozási összetétel

Az 1990. évi népszámlálás óta eltelt mintegy öt évben a lakosság társadalmi-demográfiai struktúrájában talán sehol sem volt olyan mértékű változás, mint a foglalkozási összetételben. A társadalmi-gazdasági változások következtében átalakult a népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása, jelentősen lecsökkent a gazdaságilag aktívak hányada. Sokszorosára nőtt a munkanélküliek száma és aránya, a korstruktúra öregedése és a nyugdíjkorhatárt elérték foglalkoztatásának visszaszorulása miatt megemelkedett az inaktív keresők, ezen belül is a nyugdíjasok részesedése. Mindezek a módosulások szükségessé teszik a családok és ezen belül a házaspárok és az élettársi kapcsolatban élők aktivitási és foglalkozási összetételének, illetve az abban bekövetkezett változásoknak a vizsgálatát.

1990-ben száz olyan házaspár közül, ahol mindkét fél aktív kereső, 46-ban mind a férj, mind a feleség fizikai dolgozó volt, minden negyedikben pedig mind a ketten szellemi foglalkozást folytattak. A fizikai foglalkozású férjből és szellemi foglalkozású feleségből álló házaspárok három és félszer voltak gyakoribbak, mint a fizikai foglalkozású feleség és szellemi foglalkozású férj összetételűek.

Az élettársak körében az arányok a fizikai dolgozók felé tolódtak el. Ezeknek a — csak aktív keresőt magukba foglaló — párkapcsolatoknak több mint kétötödében mindketten fizikai foglalkozást űztek, s csupán minden hetedik-nyolcadik volt olyan, ahol szellemi dolgozók éltek együtt. A fizikai foglalkozású férfiből és szellemi munkát végző nőből, illetve a fizikai dolgozó nő élettársból és szellemi foglalkozású férfi élettársból álló párok egymáshoz viszonyított aránya a házaspárokéhoz hasonlóan alakult.

Az elmúlt fél évtizedben jelentős elmozdulások következtek be a fenti arányokban. A házaspárok körében a fizikai foglalkozású párok részesedésének csökkenése mellett közel azonos arányban emelkedett azoknak a házaspáros családoknak a hányada, ahol a férj fizikai, a feleség szellemi dolgozó. Jelenleg azoknak a házaspároknak az aránya, amelyekben mindketten fizikai dolgozók, 40,4%, a fizikai foglalkozású férjből és szellemi foglalkozású feleségből állóké pedig 27,6%.

Az élettársi kapcsolatban élőkénél ennél jóval nagyobb mértékű változások következtek be. Az arányok erőteljes elmozdulása figyelhető meg, az élettársak tevékenység jellege szerinti struktúrája kezdi megközelíteni a házaspároknál mért értékeket, egyes esetekben elérve azok évtized eleji szintjét. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a korábbi különbségek fennmaradtak azoknál a pároknál, ahol mindketten szellemi foglalkozásúak.

12. Az aktív keresőkből álló párok a férfi és a nő tevékenységének jellege szerint, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	Mindkettő	Csak a		Mindkettő szellemi foglalkozású
			férfi	nő	
			fizikai foglalkozású		
1990					
Házaspár	100,0	46,4	22,9	6,6	24,1
Élettársi kapcsolat	100,0	61,7	19,5	5,7	13,0
1994					
Házaspár	100,0	40,4	27,6	6,4	25,5
Élettársi kapcsolat	100,0	46,1	28,7	7,2	14,1

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 255. o. alapján számítva. Az 1994. próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

Az aktív kereső, fizikai foglalkozású házastársakat magukba foglaló házaspárok 86,8%-ában sem a férj, sem a feleség nem mezőgazdasági foglalkozású, az élettársaknál ez az arány közel 3 százalékponttal magasabb, 89,4%. A másik homogén csoportban, ahol mindketten mezőgazdasági foglalkozásúak, szintén az élettársak képviselnek magasabb, 5,1%-os arányt, szemben a házaspároknál kimutatható 2,9%-os hányaddal. 1990-ben ugyanezek az arányok rendre 83,7 és 84,6%, illetve 4,8 és 3,8% voltak. A fizikai foglalkozású pároknál a heterogenitás tehát nőtt, kivételt csupán a mezőgazdasági foglalkozású házaspárok képeznek, ahol a tevékenységbeli egyezőség némi visszaesése következett be.

A szellemi foglalkozású házastársak közül 1990-ben mind a férjnek, mind a feleségnek az esetek 31,5%-ában volt felsőfokú iskolai végzettsége, egyiküknek sem volt 36,5%-ban. A szellemi foglalkozású élettársaknál a felsőfokú iskolai végzettségű férfi és nő együttélése ritkább (24,4%), a diplomát nem szerzettek pedig gyakoribb (41,4%) volt. 1994-ben ugyanezek az adatok az alábbiak szerint alakultak: a férj is és a feleség is diplomás a szellemi foglalkozású házaspárok 37,5%-ában, míg 32,9%-ban egyiküknek sincs felsőfokú iskolai végzettsége; az élettársaknál ezek az arányok rendre 32,7 és 37,6%. E néhány adat is jelzi, hogy Magyarországon a magasan kvalifikált munkát végzők körében az élettársi kapcsolat kialakulásának az esélye kisebb, mint a szellemi munkát végző, de diplomával nem rendelkezőknél, még akkor is, ha az eltérés mértéke az utóbbi időszakban jelentős mértékben csökkent is. Mindkét családtípusban növekedett a diplomás párok hányada és csökkent a legfeljebb középfokú végzettségűeké. Ez a változás a házaspároknál azt jelentette, hogy a "tisztá" diplomás párok részesedése mára meghaladja azoknak a pároknak a hányadát, ahol egyik félnek sincs felsőfokú iskolai végzettsége, míg a megegyezésen alapuló együttélések között az utóbbiak aránya még mindig meghaladja az egyetemet, főiskolát végzettek arányszámát.

Gyermekszám az élettársi kapcsolaton alapuló családokban

A családok, így az élettársi kapcsolaton alapuló együttélések gyermekszám szerinti összetételének elemzésére a szakemberek több módszert is alkalmaznak. Ezek közül a

leggyakrabban a nők élve született gyermekeinek száma, illetve a családban élő gyermekszám alapján végzett vizsgálatot alkalmazzák. Mindkét módszernek hátránya, hogy az alapul vett gyermekszám ugyan valós, de a gyermekek nem feltétlenül az adott párkapcsolatból származnak. Az élettársi kapcsolatoknak ugyanis — mint arról korábban már volt szó — az az egyik legfontosabb jellemzője, hogy vagy a házasságkötés előtti együttélésnek az egyre gyakrabban előforduló formáját jelenti, amikor a párkapcsolatból még nem származik gyermek, vagy a második, illetve a további törvényes házasságot helyettesíti, amikor viszont a már meglévő gyermeke(ke)t egyik vagy mindkét fél többnyire a korábbi kapcsolatból hozza magával. Az adatok értékelésekor ezt célszerű figyelembe venni.

Magyarországon 1990-ben a házasságkötéssel együtt élő párok 40,0%-ában nem élt gyermek, az élettársaknál ez az arány 50,3%. Az egygyermekes házaspárok aránya az összes házaspár között csekély (2 százalékponttal), a kétgyermekeseknél jelentős mértékben (több mint 11 százalékponttal) haladta meg az ugyanennyi gyermeket nevelő élettársakét. A háromgyermekes házaspárok és az ugyanilyen számú gyermekkel élő élettársak hányada között még nem volt jelentős az eltérés, az élettársaknál kimutatható többlet az 1 százalékpontot sem érte el, az ennél több gyermekkel élő pároknál az arányok közötti eltérés kettő-négyszeres volt. 1994 szeptemberére a gyermeket nem nevelő párkapcsolatok részesedése mind a házaspárok, mind az élettársi kapcsolatok között valamelyest (3, illetve 2 százalékponttal) csökkent, az egy, illetve két gyermeket nevelők körében viszont kismértékű arányemelkedés következett be. Az ennél magasabb gyermekszámú családoknál egyértelmű tendencia nem állapítható meg, az adatfelvételi minta hibája a kis esetszám miatt akkor már meglehetősen nagy. Általánosságban megállapítható, hogy az arányszámok a négy- vagy többgyermekes pároknál minden, gyermekszám szerinti kategóriában az élettársi kapcsolaton alapuló családokban a magasabbak, de ez az előfordulások csekély száma miatt az átlagos családnagyság eltérését pótolni nem, csak csökkenteni tudja. Jelenleg a 143 ezer élettársi kapcsolaton alapuló családban 132 ezer nőtlen/hajadon gyermek él, ami azt jelenti, hogy száz ilyen kapcsolatra 93 gyermek jut (a házaspároknál 108). Míg a száz élettársi kapcsolatra jutó gyermekek száma öt év alatt 4-gyel nőtt, addig a házaspárok által nevelt gyermeké még ennél nagyobb mértékben 7 fővel emelkedett (13. tábla).

Némileg eltérően alakulnak a 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma szerinti megoszlási viszonyszámok. A házasságkötésen alapuló családok 57,9%-ában, az élettársi kapcsolatban élő párok 58,6%-ában nincs ilyen korú gyermek. A házaspároknál 1990 és 1994 között lényegében nem változott a gyermek nélkül élő párok aránya, az élettársaknál viszont mintegy 3 százalékpontos aránycsökkenés alakult ki, ami az egy- és a kétgyermekesek között ellentételeződik.

1990-ben az egygyermekes párok mindkét típusánál közel azonos arányban élt egy 15 évesnél fiatalabb gyermek, míg a kétgyermekesek hányada a házaspárok között jelentősen meghaladta az élettársaknál kimutatható értékeket. 1994 őszére a házaspárok között valamelyest csökkent az egy-, illetve a kétgyermekes családok hányada, miközben az élettársaknál a már jelzett arányemelkedés következett be. Ez utóbbi jelenségnek alapvetően két oka lehet. Egyrészt a válásoknál a korábbinál kevésbé visszatartó erő, hogy a felbomló családban van-e gyermek. Emiatt azokban a megegyezésen alapuló együttélésekben, ahol egyik vagy mindkét fél elvált, vélhetően több az elvált féllal — elsősorban a nő élettársal — a családba kerülő gyermek. Másrészt az élettársi kapcsolatokkal szembeni társadalmi előítéletek mérséklődése következtében egyre több férfi és nő tekinti együttélésük e formáját tartósnak, a gyermekvárás időszakában, illetve a gyermek megszületése után kevesebben legalizálják kapcsolatukat anyakönyvvezető előtt.

13. A házaspáros családok családtípus és a gyermekek száma szerint, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	0	1	2	3	4	5	6-x	100 családra jutó gyermek
		gyermekkel							
1990									
Házaspárok	2 320 948	929 393	626 205	618 208	117 593	20 156	5 690	3 703	101
Élettársi kapcsolatok	125 393	63 101	31 704	19 136	7 436	2 484	881	651	89
1994									
Házaspárok	2 336 865	867 978	650 218	642 515	143 119	22 779	6 337	3 919	108
Élettársi kapcsolatok	142 784	68 974	38 117	23 481	7 173	2 717	407	1 915	93
Százalék									
1990									
Házaspárok	100,0	40,0	27,0	26,6	5,1	0,9	0,2	0,2	—
Élettársi kapcsolatok	100,0	50,3	25,3	15,3	5,9	2,0	0,7	0,5	—
1994									
Házaspárok	100,0	37,1	27,8	27,5	6,1	1,0	0,3	0,2	—
Élettársi kapcsolatok	100,0	48,3	26,7	16,4	5,0	1,9	0,3	1,3	—

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166. o. alapján számítva. Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

A kettőnél több ilyen korú gyermekkel élőknel az összes gyermek szerinti megoszláshoz hasonlóan az élettársak arányszámai a magasabbak. A három gyermekesek körében mind a házaspáros, mind az élettársi közösségen alapuló családokban 1990 után néhány tized százalékos arányemelkedés következett be, ami azonban nem módosította a két családtípus gyermekszám szerinti összetételét az ún. nagycsaládok között.

Az élettársi kapcsolaton alapuló családok gyermekszám szerinti összetételét tekintve — akár az összes, akár a 15 évesnél fiatalabb gyermekek számát vesszük figyelembe — megállapítható, hogy még mindig domináns a gyermek nélkül élők részesedése, a kétgyermekesek esetében megfigyelhető jelentős arányeltérés pedig minden bizonnyal összefüggésben van a társadalmi rétegek szerinti különbségekkel is. Ez utóbbira a későbbiekben még visszatérünk.

14. A házaspáros családok családtípus és a 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma szerint, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	0	1	2	3	4	5	6-x
		gyermekkel						
1990								
Házaspárok	2 320 948	1 333 845	492 077	410 573	69 054	10 958	2 914	1 527
Élettársi kapcsolatok	125 393	77 549	26 943	13 686	4 870	1 526	525	294
1994								
Házaspárok	2 336 865	1 353 787	483 923	397 355	84 270	12 241	3 318	1 971
Élettársi kapcsolatok	142 784	83 657	33 263	16 991	6 032	1 581	867	393
Százalék								
1990								
Házaspárok	100,0	57,5	21,2	17,7	3,0	0,5	0,1	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	61,8	21,5	10,9	3,9	1,2	0,4	0,2
1994								
Házaspárok	100,0	57,9	20,7	17,0	3,6	0,5	0,1	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	58,6	23,3	11,9	4,2	1,1	0,6	0,3

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166. o. alapján számítva. Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

A házasságkötésen, illetve konszenzuális együttélésen alapuló összes családnak a gyermekek száma alapján végzett vizsgálata után tekintsük át röviden az ugyanilyen típusú gyermeces családokat⁹. Nem mellékes kérdés ugyanis az sem, hogy ahol él gyermek, ott milyen a gyermekszám szerinti eloszlás.

A házastársak alkotta családok közül 1994-ben az egygyermekesek hányada (44,3%) alatta marad az élettársi kapcsolatban élőknek (51,6%). Lényegében ugyanez mondható el a kétgyermekes párok kivételével minden gyermekszámnál. A házaspárok között a kétgyermekesek részesedése 12 százalékponttal haladja meg az élettársakét. Amíg tehát az egygyermekesek az összes gyermeces élettársi kapcsolat több mint felét alkotják és a kétgyermekesek hányada az egyharmad alatt marad, addig a házastársak közel azonos arányban vállalnak két gyermeket. A három gyermekkel élő párok aránya 1990 óta kiegyenlítődött: 1990-ben a házastársak 8,5, az élettársak 11,9%-a nevelt három gyermeket, 1994-ben mindkét családtípus 9,7%-a ilyen. Az ennél több gyermeket nevelő élettársaknál az átlaghoz képest magas arányszámok figyelhetők meg: a négy vagy több gyermekkel élő élettársak aránya 6,6%, vagyis minden tizenötödik ilyen típusú családban legalább négy gyermek él. A gyermeces házaspárok között ez az arány mindössze ennek harmada, 2,3%, s ezek az értékek már 1990-ben is hasonlóak voltak.

A gyermeces házastársak 49,2%-a (1990-ben 49,9%-a), a szintén gyermeces élettársak 56,3%-a (megegyezik az 1990. évi arányszámmal) egy 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevel, a két ilyen korú gyermekkel élők részesedése 40,4% (házaspároknál) és 28,7% (élettársaknál). Az utóbbi arányszámok az évtized elején 41,6 és 28,6% voltak, azaz a házaspároknál valamivel több mint 1 százalékponttal csökkent az egy iskolás korú gyermeket nevelők hányada, az élettársaknál viszont részesedésük nem változott. Már ezek az aránypárok is jelzik, hogy ha a gyermekek számbavételét életkor-korlással vesszük figyelembe, a gyermekszám eltolódik az alacsonyabb értékek felé. Ugyanez látható a magasabb gyermekszámú családok esetében is. Ez természetes, hiszen a családok egy részében mind 15 évesnél fiatalabb, mind legalább ilyen korú gyermek is él. Az eltérés mértéke lényegében nem függ a családtípustól, a házastársaknál szinte ugyanolyan mértékű, mint az élettársaknál (15. tábla).

Már az országos adatok alapján is látszott, hogy a gyermek nélküli házaspárok arányszámai alatta maradnak az élettársi kapcsolaton alapuló pároknál mérthez képest, azt viszont csak a településtípusonkénti feldolgozás mutatja meg, hogy a két családtípus „gyermektelensége” nem azonos mértékben tér el egymástól attól függően, hogy mely típusú településen élnek a családok. A legnagyobb mértékű eltérés jelenleg a fővárosban mérhető (csaknem 16 százalékpont), a legkisebb a községekben (2,6 százalékpont).

Budapesten 1994-ben a házaspáros családok 40,2%-ában, a vidéki városok 35,8%-ában, a községeknek pedig 37,3%-ában nem élt gyermek. Az élettársi kapcsolatokban ezek az arányok rendre 55,9, 50,9 és 39,9% volt, azaz a gyermek nélkül élő élettársi kapcsolatok hányada minden esetben alatta marad a házaspárok azonos arányszámának. A 15. tábla adataiból az is látszik, hogy 1990 óta a gyermek nélkül élő párok aránya szinte minden esetben csökkent, csak a vidéki városok élettársi közösségeiben emelkedett csekély mértékben. Az aránycsökkenés azonos településtípuson belül mindkét családformánál közel azonos volt, csak a községekben — feltehetően a fiatalok alkotta élettársi kapcsolatok elterjedésének következtében — haladta meg a gyermeket nem nevelő élettársak aránya az átlagnál nagyobb mértékben a szintén gyermek nélküli házaspárokét. Nem hanyagolható el természetesen a községi lakosság idősödésének a hatása sem (az idősebb személyek alkotta párok ritkábban nevelnek gyermeket), e folyamat azonban legalább olyan mértékben jellemzi

⁹Gyermeces család alatt értjük, ha a családban legalább egy nőlen/hajadon családi állapotú gyermek él, függetlenül az életkorától és a gazdasági aktivitásától. A gyermeces családoknak a 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma alapján történő vizsgálatakor csak azok a családok kerültek megfigyelésre, amelyekben élt legalább egy ilyen korú gyermek, vagyis nem mutatjuk ki azokat a párokat, ahol csak 15 éves vagy idősebb gyermek élt. A gyermeces családokról szóló részben a szövegben akkor is gyermeces családokat kell érteni, ha erre külön nem utalunk.

a házaspárokat, mint az élettársi kapcsolatban élőket, így lényegesen kisebb hatással van arra, hogy a családban él-e gyermek vagy sem.

15. A gyermekes családok családtípus és a gyermekek száma szerint, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	Százalék					
		1	2	3	4	5	6-x

gyermekkel

Összes gyermek

1990							
Házastársak	100,0	45,0	44,4	8,5	1,4	0,4	0,3
Élettársi kapcsolatok	100,0	50,9	30,7	11,9	4,0	1,4	1,0
1994							
Házaspárok	100,0	44,3	43,7	9,7	1,6	0,4	0,3
Élettársi kapcsolatok	100,0	51,6	31,8	9,7	3,4	0,6	2,6

15 évesnél fiatalabb gyermek

1990							
Házaspárok	100,0	49,9	41,6	7,0	1,1	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	56,3	28,6	10,2	3,2	1,1	0,6
1994							
Házaspárok	100,0	49,2	40,4	8,6	1,2	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	56,3	28,7	10,2	2,7	1,5	0,7

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166. o. alapján számítva. Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

A kétgyermekes családoknál mindig, az egygyermekeseknél azonban csak a vidéki városokban magasabb a házaspárok arányszáma. A kétgyermekes családoknál ez a tendencia már 1990-ben is fennállt, az egygyermekeseknél az évtized elején még településtípustól függetlenül a házaspárok körében volt relatíve több gyermek nélküli. Míg azonban az egygyermekesek esetében a különbség csekély, a legnagyobb eltérést mutató vidéki városokban is csak 5 százalékpont (a házaspárok javára), addig a kétgyermekeseknél a fővárosban közel 15, a vidéki városokban és a községekben pedig 10 százalékpont (1990-ben a legnagyobb eltérés a vidéki városokban volt, nem egészen 13 százalékponttal).

A kilencvenes évek első felében változás következett be a három gyermeket nevelő párok gyakoriságában is aszerint, hogy házaspárokról vagy élettársakról van szó. 1990-ben a háromgyermekes családoknál megfordult a gyermekszám szerinti struktúra, a magasabb arányszámok az élettársaknál voltak megfigyelhetők. Kivételt képeztek a budapesti házastársak, körükben magasabb arányban voltak találhatóak három gyermeket nevelők, mint az ugyanitt lakó élettársak között. Jelenleg már csak a községekben élnek magasabb arányban három gyermeket nevelő élettársak, Budapesten és a többi városban az ilyen házaspárok előfordulása a gyakoribb. A négy vagy több gyermek továbbra is az élettársi kapcsolatokban az elterjedtebb.

A 15 évesnél fiatalabb gyermekeket tekintve a fővárosban azonos arányban találunk gyermek nélkül élő családokat a házastársak és az élettársak között, míg a vidéki városokban az élettársak, a községekben a házaspárok között vannak nagyobb arányban gyermeket nem nevelők. Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint az évtized elején a községekben nem volt kimutatható különbség a gyermek nélkül élő házaspárok és élettársak hányada között, a két

másik településtípusban az élettársak hasonló arányszáma elég jelentősen meghaladták a törvényes házasságban élőkét. A vidéki városokban élő párok mindkét típusában közel azonos arányban van egy 15 évesnél fiatalabb gyermek, míg a fővárosban és a községekben egyaránt 5 százalékpontos aránytöbblet mutatható ki az élettársak javára. A községek esetében ez csupán azt jelenti, hogy öt év alatt jobban emelkedett az egygyermekes élettársak részesedése, mint a szintén egy gyermekkel élő házaspároké, Budapesten viszont a házaspároknál a megfelelő arányszám nem módosult 1990-hez képest, az élettársak körében azonban nagy mértékű, közel 7 százalékpontos növekedés következett be. Ez utóbbi azt jelenti, hogy míg 1990-ben a budapesti házaspárok nagyobb arányban neveltek egy 15 évesnél fiatalabb gyermeket, mint az ugyanitt élő élettársak, addig az évtized közepén a házaspároknak csak mintegy ötöde, az élettársi kapcsolatoknak pedig már több mint negyede tartozott ebbe a kategóriába. A kétgyermekes családoknál — hasonlóan az összes gyermek száma szerinti megoszláshoz — szintén egyértelmű a házastársak alkotta családok elsődlegessége, az ennél nagyobb családoknál viszont már minden településtípusban a megegyezésen alapuló együttélések alkotta családok fölénye a jellemző (16. tábla).

1994-ben a 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő, élettársi kapcsolaton alapuló családok legalább felében — a fővárosban csaknem kétharmadában —, függetlenül a település típusától, csak egy ilyen korú gyermek van. A házaspárok esetében az egy 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelők hányada csak Budapesten haladja meg az összes ilyen család felét (55,1%), a többi városban és a községekben azonos mértékben elmarad attól (egyaránt 48,5%). Az 1990. évi népszámlálás idején ettől általában magasabb arányban éltek a párok egy ilyen korú gyermekkel. Ez alól csupán a budapesti élettársak és a községi házaspárok képeznek kivételt, esetükben az egy iskolás korú gyermekkel élő párok részesedése az elmúlt fél évtizedben valamelyest visszaesett.

16. A családok a gyermekek száma szerint, településtípusonként, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	Százalék						
		0	1	2	3	4	5	6-x
gyermekkel								
Összes gyermek								
1990								
<i>Budapest</i>								
Házaspárok	100,0	44,7	27,5	23,1	3,8	0,6	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	58,9	23,8	12,1	3,6	1,0	0,3	0,2
<i>Vidéki városok</i>								
Házaspárok	100,0	37,1	27,6	29,1	5,1	0,8	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	47,7	26,3	16,5	6,2	2,1	0,7	0,5
<i>Községek</i>								
Házaspárok	100,0	41,2	26,1	25,5	5,6	1,1	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	47,2	25,1	16,0	7,3	2,6	1,0	0,8
1994								
<i>Budapest</i>								
Házaspárok	100,0	40,2	28,2	26,1	4,2	0,8	0,2	0,3
Élettársi kapcsolatok	100,0	55,9	29,0	11,5	1,9	—	0,5	1,2
<i>Vidéki városok</i>								
Házaspárok	100,0	35,8	28,8	28,6	5,7	0,7	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	50,9	2,5	18,8	3,8	1,6	0,4	1,0
<i>Községek</i>								
Házaspárok	100,0	37,3	26,6	26,9	7,4	1,3	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	39,9	28,8	17,0	8,7	3,6	—	1,8
15 évesnél fiatalabb gyermek								
1990								
<i>Budapest</i>								
Házaspárok	100,0	62,8	20,9	13,8	2,1	0,3	0,1	0,0
Élettársi kapcsolatok	100,0	69,8	19,2	7,9	2,2	0,6	0,2	0,1
<i>Vidéki városok</i>								
Házaspárok	100,0	54,3	22,8	19,4	2,9	0,4	0,1	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	59,6	22,7	11,9	4,0	1,2	0,4	0,2
<i>Községek</i>								
Házaspárok	100,0	58,6	19,6	17,5	3,4	0,6	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	58,8	21,6	12,0	4,9	1,7	0,6	0,3
1994								
<i>Budapest</i>								
Házaspárok	100,0	62,2	20,8	14,3	2,1	0,4	0,2	—
Élettársi kapcsolatok	100,0	62,4	26,0	8,6	2,4	—	0,5	—
<i>Vidéki városok</i>								
Házaspárok	100,0	57,0	20,9	17,8	3,7	0,4	0,1	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	62,6	19,9	12,8	2,9	0,4	1,0	0,4
<i>Községek</i>								
Házaspárok	100,0	57,1	20,5	17,3	4,2	0,7	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	51,2	25,3	13,2	7,0	2,7	0,2	0,3

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp., 1993. 168—170. o. alapján számítva.

Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

17. A gyermekes családok a gyermekek száma szerint, településtípusonként, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	Százalék					
		1	2	3	4	5	6—x
<i>gyermekkel</i>							
<i>Összes gyermek</i>							
1990							
<i>Budapest</i>							
Házaspárok	100,0	49,9	41,8	6,8	1,1	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	57,9	29,5	8,9	2,5	0,7	0,5
<i>Vidéki városok</i>							
Házaspárok	100,0	43,9	46,3	8,0	1,2	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	50,4	31,6	11,8	3,9	1,3	1,0
<i>Községek</i>							
Házaspárok	100,0	44,4	43,3	9,5	1,8	0,6	0,4
Élettársi kapcsolatok	100,0	47,6	30,3	13,8	4,9	2,0	1,4
1994							
<i>Budapest</i>							
Házaspárok	100,0	47,2	43,6	7,0	1,4	0,4	0,5
Élettársi kapcsolatok	100,0	65,7	26,1	4,4	—	1,2	2,6
<i>Vidéki városok</i>							
Házaspárok	100,0	44,8	44,5	8,9	1,1	0,4	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	47,8	38,4	7,7	3,2	0,8	2,1
<i>Községek</i>							
Házaspárok	100,0	42,4	42,9	11,9	2,1	0,5	0,3
Élettársi kapcsolatok	100,0	48,0	28,5	14,4	6,0	—	3,1
<i>15 évesnél fiatalabb gyermek</i>							
1990							
<i>Budapest</i>							
Házaspárok	100,0	56,1	37,2	5,5	0,9	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	63,6	26,1	7,4	2,0	0,6	0,4
<i>Vidéki városok</i>							
Házaspárok	100,0	50,0	42,4	6,4	0,9	0,2	0,1
Élettársi kapcsolatok	100,0	56,2	29,3	9,9	3,0	1,0	0,6
<i>Községek</i>							
Házaspárok	100,0	47,4	42,3	8,2	1,4	0,4	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	52,5	29,1	12,0	4,1	1,5	0,8
1994							
<i>Budapest</i>							
Házaspárok	100,0	55,1	37,7	5,6	1,2	0,4	—
Élettársi kapcsolatok	100,0	69,2	23,0	6,5	—	1,4	—
<i>Vidéki városok</i>							
Házaspárok	100,0	48,5	41,5	8,5	0,9	0,2	0,3
Élettársi kapcsolatok	100,0	53,3	34,2	7,8	1,0	2,7	1,1
<i>Községek</i>							
Házaspárok	100,0	48,5	40,2	9,8	1,7	0,5	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	51,9	27,0	14,4	5,6	0,4	0,7

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 168—170. o. alapján számítva.
Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásából nyert adatokból számítva.

Ha eltekintünk a 15 éves korhatártól és az összes gyermeket figyelembe vesszük, az egygyermekeseknek a gyermekes házaspárokban belüli részesedése egy igen szűk intervallumon belül mozog (42,4 és 47,2% között), míg ugyanez az arány a vidéki élettársaknál — a községekben és a városokban egyformán — mintegy 48%-ot tesz ki, a fővárosban pedig ennél 18%-kal magasabb (65,7%). Hasonlóan a 15 éves vagy fiatalabb gyermeket nevelő családokhoz, az összes gyermek figyelembevételkor is azok a családok vannak — településtípustól és családformától függetlenül — többségben, ahol egyetlen gyermek él. Kivételt csak a községekben élő, házaspárok alkotta családok képeznek, ahol is a két gyermeket nevelő párok hányada alig mérhető mértékben meghaladja az egygyermekesekét. Figyelmet érdemel, hogy a községekben a gyermekkel élő élettársi kapcsolatok közül minden hetedikben három, minden tizenhetedikben négy gyermek él (1990-ben még minden huszadikban), szemben az ugyanitt élő házaspárokkal, amelyekből csak minden nyolcadikban él három és csupán kb. minden ötvenedikben négy gyermek (17. tábla).

Az utóbbi időben egyre erősödő igény, hogy a családok gyermekszám szerinti összetételét ne csak a hagyományosan alkalmazott összes, illetve 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma alapján vizsgáljuk, hanem a különböző típusú igényeket kielégítő egyéb kategóriák alapján is. Természetesen e speciális kategóriákat mindig az adott konkrét igények, a vizsgálat céljai határozzák meg, vannak azonban előre tervezhető, a korábbi igények alapján szinte teljes bizonyossággal kiszámítható olyan elvárások, amelyek biztosan megjelennek ezen elkövetkezendő igények között, illetve már jelen is vannak. Ilyenek lehetnek például az összes eltartott gyermek, a valamely korhatár által behatárolt számba vett eltartott gyermekek, valamint a nappali tagozaton tanuló gyermekek száma alapján történő elszámolás. E dolgozat keretei között ezek közül az összes eltartott gyermek alapján elemezzük az együtt élő párokkal élő gyermekek számát.

Jelenleg a gyermekes házaspárok 46,0%-a nevel egy, 43,0%-uk két eltartott gyermeket. Ugyanezek az arányok az élettársak esetében 53,6%, illetve 29,8%. Érdekes, hogy míg az egy eltartott gyermeket nevelő családok arányszámai mindkét családtípusnál azonos mértékben térnek el a 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő gyermekes családokétól (az összes eltartott gyermekkel számított házaspároknál és élettársaknál egyaránt 3 százalékpontos hiány mutatkozik), addig a kétgyermekeseknél mért ellenkező előjelű különbség mértéke eltérő a kétféle párkapcsolatnál: a gyermekes párok között a két eltartott gyermeket nevelő házastársak közel 3 százalékponttal magasabb arányt képviselnek, mint a két 15 évesnél fiatalabb gyermekkel élő; az élettársaknál ez az eltérés csak alig több mint 1 százalékpont. Az évtized elején ez a tendencia még fordítottan alakult. A két eltartott gyermekkel élő házaspárok és élettársak aránya azonos mértékben tért el a szintén két 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelőktől, míg az egygyermekeseknél megfigyelhető ugyanezen jellegű eltérés ellentétes irányú és lényegében azonos nagyságú (egy-másfél százalékpontos) volt. Mindez azt sugallja, hogy az élettársi kapcsolaton alapuló családokban a gyermekek korösszetétele alacsonyabb, fiatalabb, mint a törvényes házasságkötésen alapuló együttélésekben. Míg 1990-ben a három vagy több eltartott gyermekkel élő házastársaknál az összes eltartott gyermekek száma szerinti megoszlási viszonyszámok (a gyermekes családokból számítva) alig vagy egyáltalán nem maradtak el a 0—14 éves gyermekekkel élőktől, az élettársak körében pedig minden esetben alacsonyabb arányszámokat találtunk, addig öt évvel később már egyik családtípusban sem mutatható ki számottevő eltérés.

18. A gyermeket családok családtípus és az eltartott gyermekek száma szerint, 1990, 1994

Családtípus	Összesen	1	2	3	4	5	6-x
		eltartott gyermekkel					
1990							
Házastársak	100,0	44,1	42,6	7,6	1,2	0,3	0,2
Élettársi kapcsolatok	100,0	53,4	29,9	11,1	3,6	1,2	0,8
1994							
Házastársak	100,0	46,0	43,0	8,9	1,3	0,5	0,3
Élettársi kapcsolatok	100,0	53,6	29,8	10,7	2,7	1,8	1,3

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166-167. o. alapján számítva.

A termékenységi adatok elemzésekor látható, hogy az élettársi kapcsolatban élő nők jelentős hányada nem szült gyermeket, ami természetesen érezhető az együtt élő közösségekben lévő gyermekek számában is. Az élettársi kapcsolaton alapuló családokban élő gyermekek alacsony számának, illetve annak, hogy az ilyen kapcsolatok magas hányadában nem él gyermek, ez csak az egyik, bár kétségtelenül jelentős oka. Sajnos adatok nem állnak rendelkezésre, de feltételezhető, hogy — éppen e kapcsolatok kevésbé stabil, sok esetben csak átmeneti állapotot tükröző jellege miatt — az ilyen együttélési formát vállaló nők egy része szült ugyan gyermeket, továbbá a férfinak is lehetett korábban gyermeke, de különböző okokból ők vagy a másik szülőnél vannak, vagy gyermek-, illetve csecsemőotthonokban, nevelőszülőknél élnek. Kétségtelen, hogy az élettársi kapcsolat, mint családi háttér az esetek egy részében nem képes ugyanazt a biztonságot, példaképet állítani a gyermek elé, mint a törvényes házasság, bár ennek az ellenkezője is igaz lehet.

Az élettársi kapcsolatokban mindenféle megközelítés mellett is a gyermekszám alatta marad a törvényes házasságban élők gyermekszámának. Ebben több tényező is szerepet játszik. Ezek közül — véleményem szerint — a legalapvetőbb a párok korstruktúrája közötti eltérés. A házasságban élők Magyarországon még mindig a párkapcsolatok döntő többségét alkotják, az ilyen típusú együttélésekben a koreloszlás viszonylag egyenletesnek mondható, ugyanakkor az élettársi kapcsolatok magas aránya esik fiatal, illetve idős életkorra. Míg a legalizált együttélések egyik fő célja gyermek vállalása, addig az illegitim párkapcsolatok — s erről már volt szó — a fiatalok esetében elsősorban próbaházasságként funkcionálnak, az idősebbeknél pedig a második vagy a további házasságot helyettesítő, kisebb kötelezettséget igénylő, de házasságszerű kapcsolatot imitáló együttélésként jönnek létre. Könnyen belátható, hogy egyik esetben sem elsődleges cél a gyermekvárás. Az élettársi kapcsolatok esetében emellett a gyermekvállalás ellen hat a társadalomban ma még meglévő, bár kétségtelenül csökkenő ellenérzés, ellenállás is. Nem mond ellent ennek az sem, hogy az élettársi alapon álló együttélésekben a négy- vagy többgyermekes (1990-ben még a három- vagy többgyermekes) családok aránya magasabb, mint az ugyanennyi gyermeket nevelőké a házastársas típusúak között. Mindez ugyanis összefügg az ezekben a kapcsolatokban élők iskolázottsági, foglalkozási, rétegződési összetételével, struktúrájával. Magyarországon a gyermekvállalás gyakorisága szoros összefüggést mutat ezekkel az ismérvekkel, az élettársi kapcsolatokban pedig kimutathatóan magas a mérsékelt vagy kifejezetten alacsony iskolázottságúak és ezzel párhuzamosan a kvalifikálatlan munkaerőként alkalmazottak hányada.

Miközben Magyarországon tehát az élettársi kapcsolat és az alacsony átlagos gyermekszám — a kapcsolatok háromnegyedében nincs gyermek vagy egyetlen gyermek van — között igen erős kapcsolat van, addig a nem hagyományos családtípusok elterjedésében lényegesen előbbre tartó Nyugat- és Észak-Európában a gyermekvállalást nem motiválja, hogy a párkapcsolat hagyományos vagy újabb típusáról van-e szó. Ezt mutatják be egy célorientált vizsgálat eredményeit felhasználva egy francia kutatókból álló team tagjai (*Guibert-Lantoine—Leridon—Toulemon—Villeneuve-Gokalp, 1994*). Eszerint a vizsgált országokban a gyermekek egyre nagyobb arányban születnek nem legitim párkapcsolatokból. Mivel az élettársi kapcsolatok társadalmi elfogadása terén az utóbbi időkben Magyarországon is pozitív változások következtek be, e kapcsolatok elterjedése a jövőben hazánkban sem csupán a fiatalok próbaházassága és az idősebbek újabb házasságkötését helyettesítő kapcsolatként lesz megfigyelhető, hanem a házasságszerű együttélés egyfajta lehetséges, mindenki vagy csaknem mindenki által elfogadott módjaként is. Feltehetően Magyarországon is növekedés várható az ilyen típusú kapcsolatokban élő gyermekek számát illetően, hiszen a fiatalok körében az együttélés törvényesítésére a gyermek érkezésével vagy azt közvetlenül megelőzően ritkábban kerül sor, ha a házasságkötés iránti szülői, rokoni, s egyáltalán a társadalmi elvárások gyengülnek.

A családban élő gyermekek korösszetétele

A családokban élő gyermekek korstruktúrája mérésének egyik lehetséges, bár kétségtelenül meglehetősen leegyszerűsített formája a 15 évesnél fiatalabb gyermekek arányának kifejezése az összes gyermek százalékában¹⁰. Minél nagyobb ez az arányszám, annál fiatalabb a gyermekek korösszetétele.

1990-ben hazánkban a házaspárok alkotta családokban élő gyermekek 67,6%-a volt 15 éven aluli, az élettársak képezte családokban ez az arány valamivel magasabb, 71,7% volt. 1994-ben ugyanezek az arányok rendre 64,0% és 75,0% voltak, azaz míg a házaspárok esetében a gyermekek korstruktúrája valamelyest „idősödött”, addig az élettársak gyermekeinél fiatalodás következett be. Gyermekszám szerint vizsgálva látható, hogy 1990-ben a kétgyermekes családok kivételével minden esetben az élettársi közösségben nevelkedő gyermekek korösszetétele volt a fiatalabb. Különösen nagy korösszetételbeli eltérés volt megfigyelhető az egy gyermeket nevelő családok körében: a házaspáros családokban minden száz gyermekből 53, az élettársi kapcsolaton alapuló családokban pedig 66 volt gyermekkorú. Bár a gyermekszám szerinti megoszlás 1994-re nem áll rendelkezésre, az összes gyermekre vonatkozó — és e bekezdés elején ismertetett adatok — alapján joggal feltételezhető, hogy az 1990-ben fennálló tendencia nem fordulhatott át ellentétes irányba, s az élettársak által nevelt gyermekek életkor szerinti összetétele továbbra is fiatalabb, mint a házaspáros családban élőké. Sőt a bemutatott adatok arra engednek következtetni, hogy a fiatalodás a gyermekszám szerinti bontásban is — egyes gyermekszám-kategóriákban biztos — bekövetkezett.

Lényegében az itt leírtak érvényesülnek az 1990. évi népszámlálás adatai alapján a különböző településtípusokban is. Az élettársi kapcsolatban élő párok által nevelt gyermekek korstruktúrája kedvezőbb volt, mint a házaspáros családban élőké. A településtípusonkénti megfigyelés azonban az eltérésekre is rávilágít. A házaspárok alkotta családokban alacsony vagy közepes gyermekszám esetén az arányszámok a fővárosban az ország átlaga alattiak voltak, magasabb gyermekszámnál (négy vagy több gyermek esetén) viszont meghaladták azt. A községekben nem mutatkozott jelentős eltérés az átlaghoz képest, talán csak az egy

¹⁰ Az 1990. évi népszámlálás „24. A háztartások és a családok adatai” című kiadványa az itt közölteknél részletesebb adatokat is tartalmaz a családokban élő gyermekek korösszetételére vonatkozóan. Az adatok azonban a házaspáros típusú családok vonatkozásában nem állnak rendelkezésre külön a két családtípusra, s előállításukra sem volt lehetőség, az 1994. évi próbászámítás adatfeldolgozásai pedig nem tartalmaznak ilyen jellegű adatokat.

gyermeket nevelőknél volt alacsonyabb valamelyest a gyermekkorúak hányada, míg a vidéki városokban ez értelemszerűen a budapestivel ellentétesen alakult. Az élettársaknál ez az irányzat csak nagy vonalakban érvényesült: például a községekben csak a legalább hat gyermeket nevelő pároknál volt alacsonyabb a gyermekek korösszetételét jelző arányszám az országos átlagnál, a fővárosi ötgyermekes élettársaknál pedig elmaradt attól.

Ugyanazt tapasztaljuk tehát most is, mint eddig sok más esetben, amikor a házaspáros családoknál megfigyelt jellemzőket összehasonlítjuk a konszenzuális együttélésen alapuló családok hasonló ismérveivel, a kétségtelenül meglévő azonosságok mellett az eltérések is általában kimutathatók. Az eltérések sokszor nem az általános tendencia teljes különbözőségét jelentik, hanem azt, hogy a házastársaknál megvonható határozott irányvonal az élettársaknál nem érvényesül olyan egyértelműen, hanem csak az egész folyamat iránya egyezik meg vagy hasonló, a részletekben igen nagy eltérések is kimutathatók.

19. A 15 évesnél fiatalabb gyermekek aránya az összes gyermek százalékában, településtípusonként, 1990, 1994

Településtípus	Összesen	1	2	3	4	5	6-x	Összesen, 1994
		gyermekes családok						
		1990						

Házaspárok

Budapest	63,8	51,7	68,3	71,8	72,5	72,5	73,7	58,7
Vidéki városok	68,7	55,5	73,4	73,6	73,0	71,8	70,7	65,0
Községek	67,8	51,1	73,6	74,0	72,7	72,2	71,0	65,1
Összesen	67,6	53,2	72,8	73,5	72,8	72,1	71,2	64,0

Élettársi kapcsolatok

Budapest	69,2	64,5	69,2	73,8	77,3	74,4	82,0	78,8
Vidéki városok	72,0	66,2	72,3	76,4	75,5	76,0	76,7	72,8
Községek	72,6	66,1	72,5	76,5	76,8	77,9	74,8	75,3
Összesen	71,7	65,8	71,8	76,0	76,3	76,8	76,2	75,0

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166–170. o.
Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

Átlagos gyermekszám a családokban

A családok gyermekszám szerinti összetételének vizsgálatakor a gyermekszám szerinti csoportosítás mellett rendszerint alkalmazott módszer a családokban élő gyermekek átlagos számának a megállapítása, családtípusonkénti összevetése. E módszer igen alkalmasnak látszik a házasságkötéssel együtt élők és a konszenzuális együttélések összehasonlítására is. Mivel e két családtípus minden esetben feltételezi, hogy legalább két fő jelenléte biztos (férj és feleség, illetve férfi és nő élettárs), az átlagos gyermekszámból egyértelműen számítható a családok átlagos nagysága is. Az átlagos gyermekszám számításának, illetve kimutatásának két módját szokás alkalmazni: egyrészt az egy családban élő átlagos gyermekszámot, két tizedesre számítva, másrészt a száz családra jutó gyermekek számát egész számra kerekítve, ami valójában az előbbinek százszal való szorzatát jelenti. A jelenlegi magyarországi gyakorlat általában ez utóbbit alkalmazza, kikerülve ezzel az emberek tizedes számban való kifejezését.

1990-ben Magyarországon minden száz házaspárra 101 gyermek jutott, ami lényegében azt jelenti, hogy az évtized elején a törvényes házasságkötéssel együtt élő párok átlagosan egy gyermeket neveltek. Az élettársak alkotta családokban e mutató értéke ennél alacsonyabb volt, minden száz megegyezésen alapuló párkapcsolatban 89 gyermek élt. Míg tehát a

házas pároknál — elvben — minden családban élt gyermek, addig az adatok alapján ez nem valósulhatott meg az élettársaknál, hiszen az átlagos gyermekszám egynél kisebb volt. Valamelyest emelkedett a gyermekek átlagos száma az ezt követő mintegy fél évtizedben, hiszen 1994 őszén a száz házaspárra 108, száz élettársi kapcsolatra pedig 93 gyermek jutott. A javulás ellenére azonban az utóbbi családokban az átlagos gyermekszám még mindig csak közelíti az egy gyermeket. Természetesen ezek az adatok csak elméletiek, hiszen tudjuk, hogy részint meddőség, részint a párok korösszetétele, és kisebb mértékben a tudatos, tervezett gyermektelenség miatt vannak olyan családok, ahol nem él gyermek. Ha csupán a gyermekes családokat vizsgáljuk, láthatjuk, hogy ezek az adatok lényegesen magasabbak lesznek. Ekkor száz párkapcsolatra a házastársak körében 171 (1990-ben 169), az élettársaknál 179 (1990-ben 178) gyermek jut. Az átlagos gyermekszám javulása ekkor kevésbé látványos, mint azt az összes házaspáros típusú családnál láttuk. Ez azonban azt is jelenti, hogy — mint azt már korábban az adatok alapján láthattuk — a gyermek nélkül élő családok aránya mindkét családformában csökkent.

A kapott számpárokat összehasonlítva más érdekességre is felfigyelhetünk: az összes családdal számolva tehát a házastársak átlagos gyermekszáma a magasabb, a gyermekes családok esetében viszont az élettársakkal él több gyermek. Ez — mint azt már a gyermekek száma szerinti elszámolásnál sejtthettük — azt jelenti, hogy az élettársi kapcsolatban élő párok közül kevesebb nevel ugyan gyermeket, viszont azok az élettársi kapcsolatban élő párok, amelyekkel él gyermek, átlagosan több gyermeket nevelnek, mint a házaspárok.

A családok átlagos gyermekszámát a gyermekek több csoportjára is megfigyeltük. Minden esetben azt tapasztaltuk, hogy — függetlenül a család típusától és a megfigyelés évétől — az összes család esetében a házaspároknál, a gyermekes családok esetében pedig az élettársi kapcsolatokban magasabb az átlagos gyermekszám. Kivételt képeznek a nappali tagozaton tanuló gyermekek figyelembevételével készült mutatók, amikor a gyermekes családoknál is a házastársak körében magasabb a száz családra jutó gyermekszám. Az adatokat elemezve még egy igen figyelemreméltó jelenséget vehetünk észre: sem az összes, sem a gyermekes családok vonatkozásában nem mutatható ki eltérés az összes eltartott és a 24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekek családonkénti átlagos számában. Kimondható tehát, hogy a családokban élő 24 éves vagy idősebb eltartott gyermekek száma elenyésző. Ennek elsődleges oka, hogy erre az életkorra a fiatalok többnyire már befejezik egyetemi, főiskolai tanulmányaikat, elhelyezkednek, családot alapítanak, azaz vagy kiválnak a családi kötelékből, vagy megszűnnek eltartottak lenni.

20. A családok családtípus és a száz családra jutó gyermekek száma szerint, 1990, 1994

Családtípus	100 családra jutó				
	összes	eltartott	15 évesnél fiatalabb	24 évesnél fiatalabb eltartott	nappali tagozaton tanuló
gyermek					
1990					
	<i>Összes család</i>				
Házaspárok	101	68	81	81	54
Élettársi kapcsolatok	89	63	73	73	43
	<i>Gyermekes család</i>				
Házaspárok	169	114	136	135	90
Élettársi kapcsolatok	178	128	147	146	86
1994					
	<i>Összes család</i>				
Házaspárok	108	69	85	85	53
Élettársi kapcsolatok	93	69	79	79	40
	<i>Gyermekes család</i>				
Házaspárok	171	110	136	135	84
Élettársi kapcsolatok	179	134	154	153	76

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166–167., 188–189. o. (részben számított adatok).

Az 1994. próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

A száz családra jutó gyermekszám tekintetében 1990-re vonatkozóan településtípusonként csak az összes és a 15 évesnél fiatalabb gyermekekre állnak adatok rendelkezésre. Eszerint Budapesten és a többi városban az átlagos gyermekszám — a fővárosban jelentős, vidéken kisebb eltéréssel — minden esetben a házaspároknál volt magasabb, a falusi családoknál viszont alig volt kimutatható eltérés, a száz családra jutó gyermekszám lényegében azonosnak volt tekinthető.

1994-re a településtípusonkénti átlagos gyermekszám ettől eltérő képet mutatott. Az összes gyermekszám szerinti megfigyelésből kitűnik, hogy a fővárosi és a vidéki városi párok esetében az eltérés a két családtípus átlagos gyermekszáma között nőtt, ami a vidéki városok élettársi kapcsolataiban tényleges gyermekszám-csökkenéssel is együtt járt, a községekben pedig a mindkét családformában bekövetkezett gyermekszám-növekedés úgy jött létre, hogy eközben az élettársi kapcsolatokban a száz családra jutó gyermekszám lényegesen meghaladta a házastársak által nevelt gyermekek átlagos számát.

21. A családok családtípus és az átlagos gyermekszám szerint, településtípusonként, 1990, 1994

Családtípus	100 családra jutó						
	összes		15 évesnél fiatalabb		eltartott	24 évesnél fiatalabb eltartott	nappali tagozaton tanuló
	gyermek						
	1990	1994	1990	1994	1994		

Budapest

Házaspárok	89	99	57	58	80	79	53
Élettársi kapcsolatok	66	67	46	53	59	59	34

Vidéki városok

Házaspárok	106	108	73	70	86	86	53
Élettársi kapcsolatok	93	87	67	64	76	76	41

Községek

Házaspárok	101	111	69	72	87	86	53
Élettársi kapcsolatok	100	116	72	88	97	97	42

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 168–170. o.
Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

1994-re rendelkezésre állnak az adatok az eltartott, a 24 évesnél fiatalabb eltartott és a nappali tagozaton tanuló gyermekek átlagos számára vonatkozóan is. Az adatok azt mutatják, hogy a házastársak alkotta családok esetében nincs jelentős eltérés az országos és a településtípusonkénti adatok között. Nem mondható el ugyanez az élettársi kapcsolaton alapuló családokról, ahol a fővárosban az eltartott és a 24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekek esetében a száz családra jutó gyermekszám 20-szal marad el az országos átlagtól, a községekben pedig közel ugyanennyivel haladja meg azt. Figyelemre méltó, hogy a nappali tagozaton tanuló gyermekek átlagos gyermekszáma a házaspároknál mindhárom településforma esetében megegyezik az országos adattal, s az élettársaknál is csak a budapesti átlagos gyermekszám marad el attól, a városokban és a községekben pedig lényegében megegyezik azzal.

A párok közötti korkülönbség és az átlagos gyermekszám¹¹

1990-ben a házaspároknál és az élettársaknál is ott volt a legtöbb gyermek, ahol a férfi és a nő azonos életkorúak voltak. A házaspároknál 111, az élettársaknál 96 gyermek jutott száz ilyen párkapcsolatra. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a párok életkora közötti különbség, valamint az életkor-eltérés iránya, vagyis az, hogy ki az idősebb, általában nem hat az átlagos gyermekszámra. Szinte minden korkülönbség-kategóriában a házastársak nevelnek több gyermeket. Eltérés csak néhány nagy korkülönbségű csoportban észlelhető, így: ha a feleség, illetve a nő élettárs legalább 10 évvel fiatalabb a partnerénél, valamint ha a nő 6–9 évvel idősebb a férfinél. Természetesen itt figyelembe kell venni, hogy az adatok

¹¹ Az adatok csak 1990-re állnak rendelkezésre.

az összes családra vonatkoznak, így a gyermek nélkül élő élettárs pároknak a szintén gyermek nélkül élő házastársakhoz viszonyított magasabb aránya kedvezőtlen irányba befolyásolja az élettársi kapcsolaton alapuló családokban nevelt gyermekek átlagos számát. Ilyen megközelítésben sajnos a gyermekes családokra nem állnak rendelkezésre az adatok.

Az alábbi táblázat adatai azt is világosan megmutatják, hogy az életkorok közötti eltérés növekedésével egyidejűleg a gyermekek átlagos száma fokozatosan csökken, mégpedig jobban, ha a nő az idősebb, és kisebb mértékben, amikor a férfi a korosabb. A csökkenés mértéke függ a család típusától is, a házaspároknál az életkorbeli eltérés hatása erőteljesebb, mint az élettársaknál.

22. A családok a párok életkora közötti eltérés és az átlagos gyermekszám szerint, 1990

Családtípus	Összesen	A nő								
		10—x	6—9	3—5	1—2	és a férfi azonos korúak	1—2	3—5	6—9	10—x
		évvel fiatalabb					évvel idősebb			
Házaspárok	101	79	92	104	110	111	106	95	82	64
Élettársi kapcsolatok	89	81	89	95	96	96	93	93	87	58

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 207—208. o.

A családok átlagos gyermekszáma a már ismert okok — család típusa, a párok életkora közötti eltérés — mellett függ az együtt élők életkorától is. A rendelkezésre álló adatok lehetővé teszik, hogy e két ismérvet kiegészítsük a férj, illetve a férfi élettárs korcsoportjával, és e három tényezőt egyidejűleg vegyük figyelembe. A száz családra jutó gyermekszám a két családtípusban a meglévő hasonlóságok mellett jelentős, illetve kevésbé jelentős eltéréseket is mutat.

A házaspároknál a legmagasabb átlagos gyermekszám ott van, ahol a férj 35—39 éves. Száz ilyen házastárs átlagosan 182 gyermeket nevel. Az élettársaknál a legmagasabb gyermekszám fiatalabb életkorban mutatható ki. Például azokban a konszenzuális együttélésen alapuló párkapcsolatokban, ahol a férfi 30—34 éves, 135, ahol 35—39 éves, ott 130 gyermek jut száz családra. E családkategóriákra az is jellemző, hogy — figyelembe véve a párok közötti korkülönbséget is — itt található az abszolút értelemben vett legmagasabb átlagos gyermekszám is: minden száz olyan házaspár, ahol a férj 35—39 éves és a feleség 3—5 évvel fiatalabb nála, a mutató értéke 188, azon élettársi kapcsolatokban pedig, ahol a férfi 30—34 éves és a nő vele egykorú vagy legfeljebb 1—2 évvel fiatalabb, a száz családra jutó gyermekszám egyformán 166.

A házaspároknál egyértelmű összefüggés mutatkozik az átlagos gyermekszám alakulásában a férfi korcsoportja és a párok korkülönbsége alapján. Azokban a családokban, ahol a férfi fiatal (legfeljebb 29 éves), akkor a legmagasabb a gyermekszám, ha a feleség lényegesen, legalább 6 évvel idősebb a férjénél. A 30—34 éves férjeknél a legmagasabb átlagos gyermekszám azokban a családokban mutatható ki, ahol a feleség 1—2 évvel, a 35—39 éves férjekkel rendelkező családokban ott, ahol a feleség 3—5 évvel, a 40—44 éves férjvel rendelkező családokban ott, ahol a feleség 6—9 évvel fiatalabb a férjénél. Ha a férj ennél idősebb, akkor a legmagasabb átlagos gyermekszám a legalább 10 évvel fiatalabb feleséggel alkotott családokban van.

Az átlagos gyermekszám hasonló trendje figyelhető meg az élettársaknál is, de közel sem ilyen következetesen. A házastársaknál leírtak csak nagyobb (általában tízéves) korcsoportokra érvényesek. Mindez annak a következménye, hogy míg a házaspárok esetében a velük élő gyermekek jórészt az adott házasságból származnak, addig az élettársi kapcsolaton alapuló családokban a gyermekek többsége egy korábbi kapcsolatból került valamelyik vagy mindkét fél által a családba.

A házastársaknál megfigyelt tendencia logikailag is jól követhető. Fiatal férj esetén magas gyermekszám csak akkor lehetséges, ha a feleség idősebb és a gyermekeket vagy azok egy részét ő hozta a családba. Idősebb házastársaknál a gyermekszám általában alacsony, hiszen a gyermekek ekkorra kikerülnek a családból. Idősebb férj esetén többnyire akkor lehet a gyermekszám magas, ha a feleség lényegesen fiatalabb. A kevésbé stabil élettársi kapcsolatok esetében ez nem követhető ilyen tisztán, a párok korstruktúrája jobban eltér az átlagostól, így az átlagos gyermekszám alakulása is csak nagy vonalakban követi a házastársaknál tapasztaltakat.

23. A családok a férfi korcsoportja, a párok életkora közötti eltérés és az átlagos gyermekszám szerint, 1990

Száz családra jutó gyermek

Korcsoport	Összesen	A nő								
		10-x	6-9	3-5	1-2	és a férfi azonos korúak	1-2	3-5	6-9	10-x
		évvel fiatalabb					évvel idősebb			

Házaspárok

-19	60	—	—	45	60	54	59	65	67	103
20-24	75	100	49	62	73	77	83	101	140	161
25-29	126	68	90	116	134	141	146	156	169	151
30-34	172	110	147	175	183	182	180	175	168	114
35-39	182	146	182	188	185	183	178	164	131	85
40-44	166	168	182	173	164	157	149	129	101	56
45-49	128	166	154	130	114	108	102	86	62	36
50-59	60	114	74	56	47	43	41	34	24	14
60-69	19	44	22	16	14	14	13	12	8	6
70-x	10	14	10	8	7	8	7	5	5	3

Élettársi kapcsolatok

-19	55	—	—	42	54	46	58	70	77	70
20-24	72	67	44	57	58	65	75	106	139	111
25-29	111	61	68	95	114	133	135	150	159	114
30-34	135	79	116	149	166	166	157	156	140	78
35-39	130	96	145	160	158	161	141	129	100	51
40-44	117	122	149	148	137	121	111	82	65	33
45-49	89	122	123	106	88	72	63	50	36	21
50-59	54	95	63	50	42	42	32	26	17	13
60-69	20	43	19	14	11	12	9	7	4	6
70-x	8	14	5	4	3	3	2	4	6	7

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 207-208. o.

Iskolai végzettség és gyermekszám

A házaspárok és az élettársi kapcsolatban élők iskolázottsági összetételének a családban élő gyermekek számával való összevetése nem valósítható meg oly módon, hogy együtt élő férfi és nő iskolázottságát egymással megfeleltetjük és az így kapott adatokat kombináljuk a gyermekek számával. A vizsgálatot ugyanis nem csupán a két családtípus korstruktúrájában meglévő eltérések nehezítik, hanem az is, hogy a különböző iskolázottsági szinteket — éppen a korösszetételben meglévő eltérések miatt — a vizsgált csoportok nem egyenlő eséllyel

végezhették el. Külön problémát jelent továbbá az is, hogy — mint azt korábban láttuk — az eltérő végzettségű népességcsoportok nem azonos arányban választják a házasságot, illetve élettársi kapcsolat létesítését, valamint a párok közötti végzettségbeli homogenitás (vagy heterogenitás) is eltérő. E dolgozat kereteit — úgy vélem — meghaladná, hogy e zavaró tényezők részleges vagy teljes kiszűrését megkísérelve megpróbáljam a valós eltéréseket felderíteni. Kétségtelen tény, hogy zavaró tényezők más ismérvek összevetésekor is fennálltak, de azokat felismerve és megfelelően kezelve elfogadható eredményeket kaptunk.

A zavaró hatások jelzett nagysága és ereje miatt a párok iskolázottsága és a családokban élő gyermekek száma közötti összefüggéseket — önkényes kiválasztás alapján — csak azokra a családokra vizsgálom, ahol a férfi és a nő azonos végzettségi csoportba tartozik.

1994-ben a házaspárok közül ott, ahol egyik fél sem végezte el az általános iskola 6. osztályát, a gyermek nélkül élő családok 70,8%—ot képviselnek, az élettársak körében ez pontosan 50,0% (1990-ben 68,5, illetve 51,7%). Az általános iskola 6—7. osztályát végzett házaspárok esetében az arányok még ennél is magasabbak, 85,5% (öt évvel korábban 84,0%), az élettársaknál arányuk az évtized elejihez képest némileg csökkent, jelenleg 62,7% (1990-ben 78,1%). Kik, milyen párkapcsolatok kerülhettek ezekbe a kategóriákba? A végzettség alacsony szintjéből kiindulva vélhetően az idősebb generáció, ahol a gyermektelenség természetes folyamat következménye (vagyis a gyermekek már kiváltak a családból), illetve a fiatalok közül zömében az iskolázatlan, képzetlen, a társadalom által kevésbé elfogadott, marginális, deviáns életformát folytató párok. Az ugyanezen végzettségi csoportba tartozó pároknál a magasabb gyermekszám az élettársak között a gyakoribb, ugyanis Magyarországon az élettársi kapcsolatok jelentős részben éppen a kevésbé képzett, a deviáns életformát követő lakosság körében terjedt el.

Kétségtelenül ez utóbbiak közé sorolható a cigány nemzetiségű élettársak magas hányada is. Köztudott, hogy körükben az iskolázottság szintje jóval az átlag alatti, ugyanakkor egy, a Központi Statisztikai Hivatal által 1993 őszén végrehajtott adatfelvétel tanúsága szerint a cigány életvitelű párok 12,6%-a él élettársi közösségben, míg a nem cigány életvitelűeknek csak 4,3%-a. A 30 évesnél fiatalabb cigány életvitelű férfiak 21,9%-a, a nők 20,1%-a él ekkor élettársi kapcsolatban, a nem cigány életvitelűeknél ugyanezek arányok rendre 9,7 és 7,6% voltak. Kisebb mértékű, de azonos irányú eltérés volt kimutatható középkorú és az idősebb élettársak esetében is¹².

Az 1994. évi adatok szerint a gyermek nélkül élő párok minden alacsonyabb végzettségi fokozatban a házaspárok, minden befejezett középfokú szakmunkásképző iskolai, szakiskolai vagy annál magasabb végzettségi kategóriában az élettársak között vannak túlsúlyban. 1990 óta ez csak annyiban módosult, amennyiben az általános iskola 8. osztályát végzett párok esetében az évtized elején még az élettársak körében volt magasabb a gyermek nélkül élők hányada. Ezt támasztják alá az átlagos gyermekszámot kifejező száz családra jutó gyermekszám-mutatók is. Eszerint azokban a házastársak által alkotott családokban, ahol mind a férj, mind a feleség a legalacsonyabb végzettségi csoportba tartozik, 68 gyermek jut száz családra, szemben az élettársakkal, ahol minden száz párkapcsolatban 163 gyermek él. A diplomás párok esetében a házastársak családjában a mutató értéke 123, az élettársaknál viszont csak 92. Általánosságban elmondható, hogy míg bármely homogén képzettségű házaspár-kapcsolatot vizsgáljuk, az átlagos gyermekszám a kilencvenes évek első felében gyakorlatilag nem változott, addig az élettársaknál az alacsonyabb iskolázottságú csoportokban jelentős mértékű gyermekszám-növekedés mutatkozik, a magasabban kvalifikáltaknál viszont — a diplomás párokat kivéve — visszaesett a száz ilyen családra jutó gyermekszám. A legmagasabb átlagos gyermekszám a középfokú szakmunkásképzőt, illetve szakiskolát végzett házaspároknál (száz családra 150 gyermek jut), illetve az általános iskola 6. osztályát el nem végzett élettársaknál fordul elő.

¹²A cigányság helyzete, életkörülményei, 1993. KSH. Bp. 1994. 25. o.

24. Az azonos végzettségi csoportba tartozó párok alkotta családok a család típusa és a gyermekek száma szerint, 1990, 1994

Végzettségi csoport	Összesen	0	1	2	3-x	100 családra jutó gyermek
		gyermekkel, százalékban				
1990						
<i>Házaspárok</i>						
Általános iskola						
6. osztálynál alacsonyabb	100,0	68,5	15,4	6,9	9,2	67
6-7. osztály	100,0	84,0	12,2	2,5	1,2	22
8. osztály	100,0	43,7	27,8	20,8	7,7	95
Befejezett						
szakmunkásképző szakiskola	100,0	12,5	33,4	46,4	7,7	150
középiskola	100,0	25,4	33,3	36,8	4,5	121
felsőfokú iskola	100,0	27,3	30,2	36,3	6,2	122
<i>Élettársi kapcsolatok</i>						
Általános iskola						
6. osztálynál alacsonyabb	100,0	51,7	17,0	11,9	19,4	124
6-7. osztály	100,0	78,1	12,6	4,6	4,7	39
8. osztály	100,0	47,4	26,3	16,2	10,2	94
Befejezett						
szakmunkásképző szakiskola	100,0	37,3	32,9	21,3	8,5	104
középiskola	100,0	50,5	28,4	17,0	4,0	75
felsőfokú iskola	100,0	52,9	27,3	16,0	3,8	71
1994						
<i>Házaspárok</i>						
Általános iskola						
6. osztálynál alacsonyabb	100,0	70,8	12,1	8,3	8,9	68
6-7. osztály	100,0	85,5	11,4	2,1	1,0	19
8. osztály	100,0	48,6	26,3	16,2	9,0	89
Befejezett						
szakmunkásképző szakiskola	100,0	11,3	36,6	48,7	9,3	151
középiskola	100,0	25,2	33,4	36,1	5,3	122
felsőfokú iskola	100,0	28,4	28,3	37,2	6,2	123
<i>Élettársi kapcsolatok</i>						
Általános iskola						
6. osztálynál alacsonyabb	100,0	50,0	16,2	-	33,7	163
6-7. osztály	100,0	62,7	11,1	12,7	13,5	135
8. osztály	100,0	42,5	26,7	2,2	8,6	104
Befejezett						
szakmunkásképző szakiskola	100,0	54,0	20,8	19,6	5,6	78
középiskola	100,0	51,3	38,7	9,9	-	59
felsőfokú iskola	100,0	40,6	32,8	23,4	3,2	92

Forrás: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 216-217. o. (részben számított adatok).
Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatokból számítva.

Irodalom

- Carlson, E.—Klinger, A.*: Partners in life. Unmarried couples in Hungary. *European Journal of Population*. 1987. 85—99. pp.
- Csernák Józsefné*: Élettársi kapcsolatban élő nők néhány társadalmi, demográfiai jellemzője Magyarországon. (In: Élettársi kapcsolatok Magyarországon) A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 46. sz. KSH NKI. 1992. 15—57. pp.
- Guibert-Lantoine, C.—Leridon, H.—Toulemon, L.—Villeneuve-Gokalp, C.*: La cohabitation adulte. *Population & Sociétés*, Septembre, 1994. Numéro 293. 1—4. pp. (Ismertetve: A felnőttek élettársi kapcsolata. *Demográfia*, 1995/1. 84—85. p. R. G.)
- Pongrácz Tiborné—S. Molnár Edit*: Közvélemény-kutatás az élettársi kapcsolatokról. (In: Élettársi kapcsolatok Magyarországon) A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 46. sz. KSH NKI. 1992. 59—79. pp.
- Salamon Lajos*: A házasságon kívüli születések. *Demográfia*, 1964/2., 299. p.
- Szűcs Zoltán*: Az élettársi kapcsolatok alakulása a népszámlálási adatok tükrében. Szakdolgozat, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, posztgraduális képzés, „Demográfus” szak. Bp. 1994. 28 p. (Kézirat)

TÁBLÁZATOK

1. Az együtt élő párok családtípus és a partnerek korcsoportja szerint, 1990, 1994

Nő	Férfi	Összesen	-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-x
			éves							

1990

Házaspárok

-19	19953	1733	12254	4865	815	151	73	46	16
20-24	148439	853	50362	72338	20709	3194	807	129	47
25-29	210222	64	6070	78192	97220	24342	3860	377	97
30-34	281538	16	770	11769	113034	125401	28972	1336	240
35-39	307466	16	202	2095	20373	124360	153400	6217	803
40-49	505767	52	95	503	3390	17762	304057	168460	11448
50-59	428721	24	19	81	205	656	15751	245466	166519
60-x	418842	2	10	21	47	80	742	17135	400805
Összesen	2320948	2760	69782	169864	255793	295946	507662	439166	579975

Élettársi kapcsolatok

-19	7068	1876	3092	1226	484	210	142	34	4
20-24	12233	464	3899	3837	2166	1154	589	101	23
25-29	12516	93	1085	3487	3906	2294	1364	217	70
30-34	15390	28	459	1848	4731	4611	3076	509	128
35-39	17251	54	252	1067	3053	5196	6177	1200	252
40-49	27529	66	195	567	2085	3990	12685	6516	1425
50-59	18480	19	49	104	299	716	4033	8079	5181
60-x	14926	7	20	31	80	134	635	2352	11667
Összesen	125393	2607	9051	12167	16804	18305	28701	19008	18750

1994

Házaspárok

-19	12430	240	8982	2754	399	-	-	55	-
20-24	130326	188	44428	69769	13235	2165	541	-	-
25-29	240258	61	6829	99469	95732	31725	6064	408	-
30-34	239930	-	1087	8302	93590	101595	34177	864	315
35-39	295326	-	129	1996	11417	119122	158701	3632	329
40-49	564763	-	-	577	3384	25017	359770	166582	9433
50-59	424890	-	-	-	310	911	14900	254807	153962
60-x	428912	-	-	-	-	-	170	14545	414197
Összesen	2336865	489	61455	182867	218067	280535	574323	440893	578236

Élettársi kapcsolatok

-19	9279	1255	5808	1683	278	-	255	-	-
20-24	22056	1036	7850	7740	3074	906	1017	433	-
25-29	15591	72	2114	3793	4577	2675	2360	-	-
30-34	16738	-	539	1912	4221	4499	5043	367	157
35-39	17404	-	702	590	836	4995	8216	1819	246
40-49	30625	-	545	291	1405	4563	17227	5240	1354
50-59	16736	-	-	-	445	-	3800	8690	3801
60-x	14355	-	-	-	-	-	1064	1735	11556
Összesen	142784	2363	17558	16009	14836	17638	38982	18284	17114

Forrás: Az 1990. évi adatok vonatkozásában: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 190-191. o., az 1994. évi adatok a próbaszámlálás különfeldolgozásából származnak.

2. Az együtt élő párok családtípus, a férfi és a nő életkora közötti eltérés nagysága, valamint a férfi korcsoportja szerint, 1990, 1994

A férfi korcsoportja	Összesen	A férfi								
		10—x	6—9	3—5	1—2	és a nő azonos korúak	1—2	3—5	6—9	10—x
		évvel idősebb					évvel fiatalabb			

1990

Házaspár

—19	2760	-	-	74	769	732	751	251	66	117
20—24	69782	1	1033	17398	26626	11198	8908	3043	1036	539
25—29	169864	742	20004	57199	47962	17777	15048	6953	2980	1199
30—34	255793	7016	38474	76162	64956	25844	24991	12193	4454	1703
35—39	295946	9840	42066	98263	78459	27770	23526	10513	3875	1634
40—49	507662	24126	98352	174304	114746	38118	32979	159863	6372	2682
50—59	439166	32384	101496	144965	82730	27302	26463	14738	6593	2495
60—69	381117	40329	90109	117603	67534	22436	23603	12791	5078	1634
70—x	198858	41923	59498	52553	23821	7479	7361	4405	1530	288
Összesen	2320948	156361	451032	738521	507603	178656	163630	80870	31984	12291

Élettársi kapcsolat

—19	2607	-	-	344	810	443	515	204	98	193
20—24	9051	6	669	2403	2139	952	984	697	509	692
25—29	12167	434	2001	2575	1754	824	1058	1187	1183	1151
30—34	16804	1601	2384	2590	2096	994	1801	2006	1677	1655
35—39	18305	2411	2546	3226	2502	1120	1659	1813	1464	1564
40—49	28701	3027	4602	4995	3334	1560	13812	2694	2268	1864
50—59	19008	4260	3272	3275	2126	957	1530	1445	1172	971
60—69	12073	3185	2227	2148	1277	614	849	793	539	441
70—x	6677	2518	1423	1047	618	239	320	281	159	72
Összesen	125393	19442	19124	22603	16656	7703	11073	11120	9069	8603

1994

Házaspár

—19	489	-	-	-	132	43	105	148	61	-
20—24	61455	-	1135	12775	24255	9891	7948	3966	696	789
25—29	182867	230	14847	53421	65508	23243	14526	6501	3503	1088
30—34	218067	5248	28436	79239	58119	18139	15470	8320	3967	1129
35—39	280535	14233	42784	80510	71089	27163	23253	15175	3156	3172
40—49	574323	24677	97470	195730	144002	51084	34544	18862	5369	2585
50—59	440893	24124	91307	155509	94824	27086	26399	12871	6888	1885
60—69	361596	28781	92153	109471	65640	24034	21345	14475	4852	845
70—x	216640	36395	58435	67129	30193	10469	8573	4923	399	124
Összesen	2336865	133688	426567	753784	553762	191152	152163	85241	28891	11617

Élettársi kapcsolat

—19	2363	-	-	-	696	188	959	448	72	-
20—24	17558	-	933	5243	4232	1864	1660	1168	964	1494
25—29	16009	217	5034	2832	3559	696	1413	1086	629	543
30—34	14836	459	4844	2123	2156	946	1545	850	255	1658
35—39	17638	2514	2798	2183	2734	808	2021	2656	1460	464
40—49	38982	9255	6074	5461	5148	1736	2934	3685	2287	2402
50—59	18284	4796	2150	1972	2454	609	3127	1422	1240	514
60—69	12271	2177	2446	2229	1289	543	761	1432	713	681
70—x	4843	1483	443	1233	1156	253	182	93	-	-
Összesen	142784	20901	24722	23276	23424	7643	14602	12840	7620	7756

Forrás: Az 1990. évi adatok vonatkozásában: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai, KSH, Bp. 1993. 207—208. o., az 1994. évi adatok a próbaszámlálás különfeldolgozásából származnak.

3. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint
3.1 Házaspár, 1990

Nő	Férfi	Összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztály- nál alacso- nyabb	6—7. osztály	8. osztály	közép- fokú szakm- készképző, szak-	közép- fokú	felső- fokú

Házaspár összesen

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	113006	49796	31792	26711	1769	2043	895
Általános iskola 6—7. osztály	345970	44285	184628	98490	3537	11435	3595
Általános iskola 8. osztály	880639	22060	86022	463647	176257	97737	34916
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	242927	535	1287	53955	138793	41064	7293
Befejezett középiskola	528156	1170	4099	80038	137991	195913	108945
Befejezett felsőfokú iskola	210250	275	602	10985	19581	52076	126731
Összesen	2320948	118121	308430	733826	477928	400268	282375

Házaspár gyermek nélkül

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	74101	34098	23170	14304	292	1539	698
Általános iskola 6—7. osztály	274473	34350	155100	71486	540	9832	3165
Általános iskola 8. osztály	357431	12130	57405	202549	17480	45662	22205
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	32824	112	241	8333	17300	5786	1052
Befejezett középiskola	135956	665	2845	26324	18766	49755	37601
Befejezett felsőfokú iskola	54608	149	462	4102	2865	12380	34650
Összesen	929393	81504	239223	327098	57243	124954	99371

Házaspár egy gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	18684	7693	4881	5256	439	299	116
Általános iskola 6—7. osztály	47696	6353	22597	16191	937	1261	357
Általános iskola 8. osztály	235621	5075	18067	129076	51011	25044	7348
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	82840	158	461	18738	46376	14522	2585
Befejezett középiskola	174482	285	837	27377	47879	65235	32869
Befejezett felsőfokú iskola	66882	62	106	3680	7168	17647	38219
Összesen	626205	19626	46949	200318	153810	124008	81494

Házaspár két gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	9156	3431	1750	3206	554	149	66
Általános iskola 6—7. osztály	14464	1942	4673	6344	1185	260	60
Általános iskola 8. osztály	217665	2841	7250	96509	84255	22363	4447
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	107966	160	384	21645	64467	18180	3130
Befejezett középiskola	191909	184	347	22762	63097	72070	33449
Befejezett felsőfokú iskola	77048	51	29	2817	8535	19600	46016
Összesen	618208	8609	14433	153283	222093	132622	87168

Házaspár három vagy több gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	11065	4574	1991	3945	484	56	15
Általános iskola 6—7. osztály	9337	1640	2258	4469	875	82	13
Általános iskola 8. osztály	69922	2014	3300	35513	23511	4668	916
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	19297	105	201	5239	10650	2576	526
Befejezett középiskola	25809	36	70	3575	8249	8853	5026
Befejezett felsőfokú iskola	11712	13	5	386	1013	2449	7846
Összesen	147142	8382	7825	53127	44782	18684	14342

Száz családra jutó gyermek a házaspáros családokban

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	71	67	51	100	182	39	33
Általános iskola 6—7. osztály	32	37	22	46	179	18	14
Általános iskola 8. osztály	102	82	51	95	167	87	55
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	148	159	149	146	150	14	14
Befejezett középiskola	121	66	43	105	145	121	106
Befejezett felsőfokú iskola	123	76	30	96	140	124	122
Összesen	101	59	34	93	155	112	107

3. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint
3.2 Élettársi kapcsolat, 1990

Nő	Férfi	Összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztály- nál alacso- nyabb	6—7. osztály	8.	közép- fokú szakmun- káképző, szak-	közép- iskola	felső- fokú

Élettársi kapcsolat összesen

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	14377	5317	3277	4792	679	230	82
Általános iskola 6—7. osztály	16796	258	5784	6723	960	584	157
Általános iskola 8. osztály	55997	2330	4733	29472	13133	4997	1332
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	12338	114	199	4077	5585	1953	410
Befejezett középiskola	20139	158	336	4736	5398	6407	3104
Befejezett felsőfokú iskola	5746	39	65	696	701	1603	2642
Összesen	125393	10546	14394	50496	26456	15774	7727

Élettársi kapcsolat gyermek nélkül

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	7688	2747	2039	2363	307	165	67
Általános iskola 6—7. osztály	11496	1727	4516	4188	458	470	137
Általános iskola 8. osztály	26363	1273	2999	13955	4596	2677	863
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	4674	56	85	1481	2082	803	167
Befejezett középiskola	9871	113	258	2424	2155	3238	1683
Befejezett felsőfokú iskola	3009	16	46	403	300	846	1398
Összesen	63101	5932	9943	24814	9898	8199	4315

Élettársi kapcsolat egy gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	2644	905	508	1018	163	38	12
Általános iskola 6—7. osztály	2744	396	731	1257	253	89	18
Általános iskola 8. osztály	7744	461	940	760	4032	1283	268
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	4038	29	62	1308	1839	654	146
Befejezett középiskola	5911	29	57	1349	1788	1820	868
Befejezett felsőfokú iskola	1623	19	12	184	236	452	720
Összesen	24704	1839	2310	5876	8311	4336	2032

Élettársi kapcsolat két gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	1689	632	290	664	87	14	2
Általános iskola 6—7. osztály	1310	219	267	674	135	13	2
Általános iskola 8. osztály	9226	320	460	4761	2829	709	147
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	2576	19	36	882	1192	376	71
Befejezett középiskola	3429	10	13	725	1137	1091	453
Befejezett felsőfokú iskola	906	3	7	92	129	251	424
Összesen	19136	1203	1073	7798	5509	2454	1099

Élettársi kapcsolat három vagy több gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	2356	1033	440	747	122	13	1
Általános iskola 6—7. osztály	1246	246	270	604	114	12	-
Általános iskola 8. osztály	5664	276	334	2996	1676	328	54
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	1050	10	16	406	472	120	26
Befejezett középiskola	928	6	8	238	318	258	100
Befejezett felsőfokú iskola	208	1	-	17	36	54	100
Összesen	11452	1572	1068	5008	2738	785	281

Száz családra jutó gyermek az élettársi kapcsolatokban

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	108	124	86	109	118	49	30
Általános iskola 6—7. osztály	60	70	39	72	99	27	14
Általános iskola 8. osztály	94	92	65	94	117	76	55
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	103	88	97	109	104	92	90
Befejezett középiskola	78	45	33	75	94	75	67
Befejezett felsőfokú iskola	71	72	40	61	87	70	71
Összesen	89	102	59	92	108	75	66

3. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint
3.3 Házaspár, 1994

Nő	Férfi	Összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztály- nál alacso- nyabb	6—7. osztály	8. osztály	közép- fokú szakmun- káképző, szak-	közép- iskola	felső- fokú

Házaspár összesen

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	79044	30750	19222	22097	3503	1852	1620
Általános iskola 6—7. osztály	238532	27486	122541	72451	5040	8780	2234
Általános iskola 8. osztály	862726	14467	62637	434100	221063	102708	27751
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	320104	804	1749	63861	183715	60877	9098
Befejezett középiskola	620775	944	1977	80172	182869	233792	121021
Befejezett felsőfokú iskola	215684	664	414	24002	52487	131620	126731
Összesen	2336865	75115	208540	679178	620192	460496	293344

Házaspár gyermek nélkül

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	52049	21761	14937	11713	365	1852	1421
Általános iskola 6—7. osztály	191498	21829	104762	54360	1936	6581	2030
Általános iskola 8. osztály	370782	9108	47227	211054	32360	53039	17994
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	43150	446	792	11044	20845	8621	1402
Befejezett középiskola	158449	409	1050	31572	23371	58826	43221
Befejezett felsőfokú iskola	52050	293	-	2389	1665	10340	37363
Összesen	867978	53846	168768	322132	80542	139259	103431

Házaspár egy gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	12421	3709	1977	4709	1827	-	199
Általános iskola 6—7. osztály	31036	3662	13997	11306	652	1350	69
Általános iskola 8. osztály	219421	2712	9878	113991	63104	24819	4917
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	118530	186	476	23956	67292	22864	3756
Befejezett középiskola	202914	136	148	28665	62091	78145	33729
Befejezett felsőfokú iskola	65896	-	414	2502	8346	17432	37202
Összesen	650218	10405	26890	185129	203312	144610	79872

Házaspár két gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	5797	2555	780	1736	726	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	8527	927	2552	3160	1249	504	135
Általános iskola 8. osztály	191258	1352	2966	70115	92396	20039	3120
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	128440	172	481	22809	78474	23384	3120
Befejezett középiskola	224157	399	779	16132	85906	84395	36546
Befejezett felsőfokú iskola	84336	371	-	1450	11353	22219	48943
Összesen	642515	5776	7558	115402	270104	150541	93134

Házaspár három vagy több gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	8777	2725	1528	3939	585	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	7471	1068	1230	3625	1203	345	-
Általános iskola 8. osztály	81265	1295	2566	38940	33203	4811	450
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	29984	-	-	6052	17104	6008	820
Befejezett középiskola	35255	-	-	3803	11501	12426	7525
Befejezett felsőfokú iskola	13402	-	-	156	2638	2496	8112
Összesen	176154	5088	5324	56515	66234	26086	16907

Száz családra jutó gyermek a házaspáros családokban

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	74	68	49	104	144	-	12
Általános iskola 6—7. osztály	32	36	19	42	160	39	15
Általános iskola 8. osztály	101	73	38	89	160	77	56
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	147	66	82	142	151	144	137
Befejezett középiskola	123	99	86	90	148	122	109
Befejezett felsőfokú iskola	129	112	100	90	164	132	123
Összesen	108	58	29	90	154	114	110

Forrás: Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatok.

3. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint
3.4 Élettársi kapcsolat, 1994

Nő	Férfi	Összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztály- nál alacso- nyabb	6—7. osztály	8. osztály	közép- fokú szakm- kásképző, szak-	közép- fokú	felső- fokú

Élettársi kapcsolat összesen

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	11081	3145	2597	4108	1231	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	12280	2093	3894	5147	318	828	-
Általános iskola 8. osztály	59951	852	4030	30211	18371	5800	687
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	22084	-	70	6651	10148	4892	323
Befejezett középiskola	30700	-	671	3438	10889	12360	3342
Befejezett felsőfokú iskola	6688	-	-	423	253	1842	4170
Összesen	142784	6090	11262	49978	41210	25722	8522

Élettársi kapcsolat gyermek nélkül

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	4719	1574	1031	1698	416	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	7394	1276	2440	2896	225	557	-
Általános iskola 8. osztály	28273	604	2473	12853	7888	3786	687
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	10749	-	-	2471	5484	2597	197
Befejezett középiskola	14788	-	671	1504	4257	6345	2011
Befejezett felsőfokú iskola	3051	-	-	333	122	901	1695
Összesen	68974	3454	6615	21737	18392	14186	4590

Élettársi kapcsolat egy gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	2719	511	744	1390	74	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	1760	155	434	900	-	271	-
Általános iskola 8. osztály	14905	-	782	8069	5561	493	-
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	5910	-	70	2594	2108	1012	126
Befejezett középiskola	11070	-	-	1021	3929	4789	1331
Befejezett felsőfokú iskola	1753	-	-	90	131	164	1368
Összesen	38117	666	2030	14064	11803	6729	2825

Élettársi kapcsolat két gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	1090	-	136	213	741	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	1112	526	493	-	93	-	-
Általános iskola 8. osztály	12276	116	459	6701	3722	1278	-
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	3821	-	-	663	1989	1169	-
Befejezett középiskola	3569	-	-	413	1930	1226	-
Befejezett felsőfokú iskola	1613	-	-	-	-	638	975
Összesen	23481	642	1088	7990	8475	4311	975

Élettársi kapcsolat három vagy több gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	2553	1060	686	807	-	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	2014	136	527	1351	-	-	-
Általános iskola 8. osztály	4497	132	316	2606	1200	243	-
Befejezett középfokú szakm.-képző szakiskola	1604	-	-	923	567	114	-
Befejezett középiskola	1273	-	-	500	773	-	-
Befejezett felsőfokú iskola	271	-	-	-	-	139	132
Összesen	12212	1328	1529	6187	2540	496	132

Száz családra jutó gyermek az élettársi kapcsolatokban

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	144	163	154	129	126	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	102	77	135	102	58	33	-
Általános iskola 8. osztály	94	89	79	104	93	69	-
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	86	-	100	109	78	75	39
Befejezett középiskola	72	-	-	97	93	59	40
Befejezett felsőfokú iskola	89	-	-	21	52	101	92
Összesen	93	123	111	106	90	66	62

Forrás: Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatok.

4. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 1994

4.1 Házaspár

Nő	Férfi	Általános iskola			Befejezett			
		Összesen	6. osztálynál alacsonyabb	6—7. osztály	8. osztály	közép-fokú szakmunkásképző, szak-	közép-	felső-fokú
						iskola		iskola

Házaspár összesen

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	79044	30750	19222	22097	3503	1852	1620
Általános iskola 6—7. osztály	238532	27486	122541	72451	5040	8780	2234
Általános iskola 8. osztály	862726	14467	62637	434100	221063	102708	27751
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	320104	804	1749	63861	183715	60877	9098
Befejezett középiskola	620775	944	1977	80172	182869	233792	121021
Befejezett felsőfokú iskola	215684	664	414	6497	24002	52487	131620
Összesen	2336865	75115	208540	679178	620192	460496	293344

Házaspár gyermek nélkül

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	52049	21761	14937	11713	365	1852	1421
Általános iskola 6—7. osztály	191498	21829	104762	54360	1936	6581	2030
Általános iskola 8. osztály	370782	9108	47227	211054	32360	53039	17994
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	43150	446	792	11044	20845	8621	1402
Befejezett középiskola	158449	409	1050	31572	23371	58826	43221
Befejezett felsőfokú iskola	52050	293	-	2389	1665	10340	37363
Összesen	867978	53846	168768	322132	80542	139259	103431

Házaspár egy gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	12421	3709	1977	4709	1827	-	199
Általános iskola 6—7. osztály	31036	3662	13997	11306	652	1350	69
Általános iskola 8. osztály	219421	2712	9878	113991	63104	24819	4917
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	118530	186	476	23956	67292	22864	3756
Befejezett középiskola	202914	136	148	28665	62091	78145	33729
Befejezett felsőfokú iskola	65896	-	414	2502	8346	17432	37202
Összesen	650218	10405	26890	185129	203312	144610	79872

Házaspár két gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	5797	2555	780	1736	726	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	8527	927	2552	3160	1249	504	135
Általános iskola 8. osztály	191258	1352	2966	70115	92396	20039	4390
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	128440	172	481	22809	78474	23384	3120
Befejezett középiskola	224157	399	779	16132	85906	84395	36546
Befejezett felsőfokú iskola	84336	371	-	1450	11353	22219	48943
Összesen	642515	5776	7558	115402	270104	150541	93134

Házaspár három vagy több gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	8777	2725	1528	3939	585	-	-
Általános iskola 6—7. osztály	7471	1068	1230	3625	1203	345	-
Általános iskola 8. osztály	81265	1295	2566	38940	33203	4811	450
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	29984	-	-	6052	17104	6008	820
Befejezett középiskola	35255	-	-	3803	11501	12426	7525
Befejezett felsőfokú iskola	13402	-	-	156	2638	2496	8112
Összesen	176154	5088	5324	56515	66234	26086	16907

Száz családra jutó gyermek a házaspáros családokban

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	74	68	49	104	144	-	12
Általános iskola 6—7. osztály	32	36	19	42	160	39	15
Általános iskola 8. osztály	101	73	38	89	160	77	56
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	147	66	82	142	151	144	137
Befejezett középiskola	123	99	86	90	148	122	109
Befejezett felsőfokú iskola	129	112	100	90	164	132	123
Összesen	108	58	29	90	154	114	110

Forrás: Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatok.

4. Az együtt élő párok családtípus, valamint a férfi és a nő legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 1994

4.2 Élettársi kapcsolat

Nő	Férfi	Összesen	Általános iskola			Befejezett		
			6. osztály- nál alacsonyabb	6-7. osztály	8.	közép- fokú szakmunkásképző, szak-	közép- iskola	felső- fokú

Élettársi kapcsolat összesen

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	11081	3145	2597	4108	1231	-	-
Általános iskola 6-7. osztály	12280	2093	3894	5147	318	828	-
Általános iskola 8. osztály	59951	852	4030	30211	18371	5800	687
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	22084	-	70	6651	10148	4892	323
Befejezett középiskola	30700	-	671	3438	10889	12360	3342
Befejezett felsőfokú iskola	6688	-	-	423	253	1842	4170
Összesen	142784	6090	11262	49978	41210	25722	8522

Élettársi kapcsolat gyermek nélkül

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	4719	1574	1031	1698	416	-	-
Általános iskola 6-7. osztály	7394	1276	2440	2896	225	557	-
Általános iskola 8. osztály	28273	604	2473	12835	7888	3786	687
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	10749	-	-	2471	5484	2597	197
Befejezett középiskola	14788	-	671	1504	4257	6345	2011
Befejezett felsőfokú iskola	3051	-	-	333	122	901	1695
Összesen	68974	3454	6615	21737	18392	14186	4590

Élettársi kapcsolat egy gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	2719	511	744	1390	74	-	-
Általános iskola 6-7. osztály	1760	155	434	900	-	271	-
Általános iskola 8. osztály	14905	-	782	8069	5561	493	-
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	5910	-	70	2594	2108	1012	126
Befejezett középiskola	11070	-	-	1021	3929	4789	1331
Befejezett felsőfokú iskola	1753	-	-	90	131	164	1368
Összesen	38117	666	2030	14064	11803	6729	2825

Élettársi kapcsolat két gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	1090	-	136	213	741	-	-
Általános iskola 6-7. osztály	1112	526	493	-	93	-	-
Általános iskola 8. osztály	12276	116	459	6701	3722	1278	-
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	3821	-	-	663	1989	1169	-
Befejezett középiskola	3569	-	-	413	1930	1226	-
Befejezett felsőfokú iskola	1613	-	-	-	-	638	975
Összesen	23481	642	1088	7990	8475	4311	975

Élettársi kapcsolat három vagy több gyermekkel

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	2553	1060	686	807	-	-	-
Általános iskola 6-7. osztály	2014	136	527	1351	-	-	-
Általános iskola 8. osztály	4497	132	316	2606	1200	243	-
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	1604	-	-	923	567	114	-
Befejezett középiskola	1273	-	-	500	773	-	-
Befejezett felsőfokú iskola	271	-	-	-	-	139	132
Összesen	12212	1328	1529	6187	2540	496	132

Száz családra jutó gyermek az élettársi kapcsolatokban

Általános iskola 6. osztálynál alacsonyabb	144	163	154	129	126	-	-
Általános iskola 6-7. osztály	102	77	135	102	58	33	-
Általános iskola 8. osztály	94	89	79	104	93	69	-
Befejezett középfokú szakm.-képző, szakiskola	86	-	100	109	78	75	39
Befejezett középiskola	72	-	-	97	93	59	40
Befejezett felsőfokú iskola	89	-	-	21	52	101	92
Összesen	93	123	111	106	90	66	62

Forrás: Az 1994. évi próbaszámlálás különfeldolgozásával nyert adatok.

5. Az aktív keresőkből álló párok a férfi és a nő tevékenységének jellege szerint;
a fizikai foglalkozásúak a mezőgazdasági-nem mezőgazdasági arány,
a szellemi foglalkozásúak a legmagasabb iskolai végzettség szerint, 1990, 1994

Nő	Férfi	Összesen	Fizikai foglalkozású				Szellemi foglalkozású				
			együtt	mezőgazdasági	nem mezőgazdasági	együtt	általános iskola		befejezett		
							8. osztály-nál alacsonyabb	8. osztály	középfokú szakmunkásképző, szakiskola	közép-	felsőfokú
1990											
<i>Házaspár</i>											
Fizikai foglalkozású											
mezőgazdasági		45599	43228	20283	22945	2371		1955			416
nem mezőgazdasági		557639	484844	43097	441747	72795		56107			16688
Együtt		603238	528072	63380	464692	75166		58062			17104
Szellemi foglalkozású											
felsőfokú isk. végz. nélkül		388700	225501	9183	216318	163199		99103			64096
felsőfokú isk. végzettséggel		146053	34853	1634	33219	111200		24760			86440
Együtt		534753	260354	10817	249537	274399		123863			150536
Összesen		1137991	788426	74197	714229	349565		181925			167640
<i>Élettársi kapcsolat</i>											
Fizikai foglalkozású											
mezőgazdasági		3165	3060	1696	1364	105		77			28
nem mezőgazdasági		35728	32530	2410	30120	3198		2441			757
Együtt		38893	35590	4106	31484	3303		2518			785
Szellemi foglalkozású											
felsőfokú isk. végz. nélkül		14874	9940	342	9598	4934		3099			1835
felsőfokú isk. végzettséggel		3874	1320	58	1262	2554		727			1827
Együtt		18748	11260	400	10860	7488		3826			3662
Összesen		57641	46850	4506	42344	10791		6344			4447
1994											
<i>Házaspár</i>											
Fizikai foglalkozású											
mezőgazdasági		22846	21771	11724	10047	1075	-	263	540	200	72
nem mezőgazdasági		375141	321786	23729	298057	53355	278	6478	7961	23082	15556
Együtt		397987	343557	35453	308104	54430	278	6741	8501	23282	15628
Szellemi foglalkozású											
általános iskola											
8. oszt.-nál alacsonyabb		322	322	-	322	-	-	-	-	-	-
8. osztály		34724	28440	2021	26419	6284	-	876	1052	3155	1201
befejezett											
középfokú szakmunkásképző, szakiskola		28407	21288	1233	20055	7119	-	134	2513	2947	1525
középfokú iskola		250680	148047	6464	141583	102633	180	1918	7229	51214	42092
felsőfokú iskola		137320	36560	1524	35036	100760	371	898	2361	15846	81284
Együtt		451453	234657	11242	223415	216796	551	3826	13155	73162	126102
Összesen		849440	578214	46695	531519	271226	829	10567	21656	96444	141730
<i>Élettársi kapcsolat</i>											
Fizikai foglalkozású											
mezőgazdasági		2228	1880	1208	672	348	-	-	-	348	-
nem mezőgazdasági		25111	22032	654	21378	3079	-	87	217	2422	353
Együtt		27339	23912	1862	22050	3427	-	87	217	2770	353
Szellemi foglalkozású											
általános iskola											
8. oszt.-nál alacsonyabb		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8. osztály		4010	3207	169	3038	803	-	-	-	803	-
befejezett											
középfokú szakmunkásképző, szakiskola		1904	1796	-	1796	108	-	-	-	108	-
középfokú iskola		10700	7958	214	7744	2742	-	413	139	1066	1124
felsőfokú iskola		3808	730	-	730	3078	-	-	-	878	2200
Együtt		20422	13691	383	13308	6731	-	413	139	2855	3324
Összesen		47761	37603	2245	35358	10158	-	500	356	5625	3677

Forrás: Az 1990. évi adatok vonatkozásában: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 255. o. alapján számítva, az 1994. évi adatok a próbaszámlálás különfeldolgozásából származnak.

6. Az együtt élő párok családtípus és a családban élő gyermekek száma szerint,
1990, 1994

Családtípus	Összesen	0	1	2	3	4	5	6-x	Családban élő gyermek
		gyermekkel							
1990									
<i>Összes gyermekkel</i>									
Házaspár	2320948	929393	626205	618208	117593	20156	5690	3703	2349386
Élettársi kapcsolat	125393	63101	31704	19136	7436	2484	881	651	110995
<i>15 évesnél fiatalabb gyermekkel</i>									
Házaspár	2320948	1333845	492077	410573	69054	10958	2914	1527	1588766
Élettársi kapcsolat	125393	77549	26943	13686	4870	1526	525	294	79586
<i>Eltartott gyermekkel</i>									
Házaspár	2320948	1186110	521538	503516	89539	14250	3812	2183	1887730
Élettársi kapcsolat	125393	72284	28373	15900	5887	1891	636	422	91372
1994									
<i>Összes gyermekkel</i>									
Házaspár	2336865	867978	650218	642515	143119	22779	6337	3919	2513034
Élettársi kapcsolat	142784	68974	38117	23481	7173	2717	407	1915	132146
<i>15 évesnél fiatalabb gyermekkel</i>									
Házaspár	2336865	1353787	483923	397355	84270	12241	3318	1971	1609086
Élettársi kapcsolat	142784	83657	33263	16991	6032	1581	867	393	99079
<i>Eltartott gyermekkel</i>									
Házaspár	2336865	1150603	546079	509772	105849	15812	5727	3023	1994161
Élettársi kapcsolat	142784	77728	34888	19405	6985	1726	1199	853	113391
<i>24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekkel</i>									
Házaspár	2336865	1159274	541186	506089	105857	15709	5727	3023	1981514
Élettársi kapcsolat	142784	77728	35166	19127	7255	1456	1199	853	112843
<i>Nappali tagozaton tanuló gyermekkel</i>									
Házaspár	2336865	1498128	489076	307795	34876	6045	945	-	1238199
Élettársi kapcsolat	142784	104911	24593	9970	1756	1161	393	-	56410

Forrás: Az 1990. évi adatok vonatkozásában: 1990. évi népszámlálás, 24. A háztartások és a családok adatai. KSH, Bp. 1993. 166—167. o. alapján számítva; az 1994. évi adatok: A népesség és a lakások száma és összetétele, 1995., KSH, Bp. 1995. 89. o., valamint különfeldolgozásból nyert adatok.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982—1985).
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei (1982—1990).
2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872—1873).
10. A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Születési súly és születési hossz standard az 1973—78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Fiatalkori terhesek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Területi népességelőreszámítás 1981—2001.
16. Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981—2001 (Előzetes változat).
17. Társadalmi-demográfiai prognózisok.
A Népességtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17—18.
18. A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25—26.
26. A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880—2050.
27. A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők.
A KSH Népességtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12—13.
30. Népesedés és foglalkoztatás.

1987.

31. A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet nemzetközi szeminárium Budapest,
1986. október 14—15.
32. Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása.
33. Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.

1988.

34. Az 1986—2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szeminárium Budapest,
1987. január 28.
35. A családok és háztartások előreszámítása, 1986—2021.

1989.

36. A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

37. Népesedési viták Magyarországon, 1960—1986.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos vitaülése Budapest, 1988.
június 2.
38. Közvélemény-kutatás népesedési kérdésekről — 1989.

1991.

39. Abortuszkérdés Magyarországon — 1991.
40. Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási
program általános ismertetése.)
41. Sokgyermekes családok.

1992.

42. A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.

45. Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.

46. Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993.

47. Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)

48. Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.

49. Nemzetközi vándorlás — Magyarország.

1994.

50. Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989—91-ben?

51. A szülők és gyermekeik iskolázottsága.

52. Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.

53. Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995.

54. Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában

55. Az egyszülős családok társadalmi-demográfiai jellemzői

KSH Házinyomda - 96.099
Budapest, 1996